

צחי הרשקוביץ

צופי ישועת האומה והנשמה - עיון משווה בכתבי הרב קוק והרב הנזיר

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו'?

אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חוסן זה סדר נשים, ישועות זה סדר נזיקין, חכמת זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות. ואפילו הכי - יראת ה' היא אוצרו.

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? **צפית לישועה?** פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?

ואפילו הכי - אי יראת ה' היא אוצרו אין. אי לא לא. משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטין? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העליתה.

(שבת לא, א)

א. הקדמה

ב. שיטת הרב קוק

צפייה לישועה בארץ

צפייה לישועת העולם התורנית

צפייה לישועה עליונה

סיכום שיטת הרב

ג. שיטת הרב הנזיר

הצפייה כמעבר לישועה

צפייה ושמיעה של הישועה

שורש ההבדל בין דברי הרב קוק לדברי הרב הנזיר

ד. סיכום

א. הקדמה

במאמר זה ננסה להתחקות אחר משמעויות המושג "**צפיית ישועה**" בהגותו של הרב קוק, תוך שימת לב לפרשנות שניתנה לו ע"י הרב הנזיר, ר' דוד כהן, עורך 'אורות הקודש', והוגה דעות בפני עצמו.

הגמרא בשבת שהובאה לעיל מונה את השאלה על צפיית הישועה כאחת מן השאלות שעליהן נידון האדם בתחילת דינו. אולם, יש לעיין בדבר. מה פשר המושג 'צפית לישועה'? בעיון ראשוני נראה כי משמעותו פסיבית לחלוטין - ציפייה ותו לא¹. אולם, משמעות זו זרה לשאר השאלות שבמובאה.

הגמרא מתארת שהאדם נשאל האם נשא ונתן באמונה, קבע עתים לתורה, עסק בפריה ורביה, פלפל בחכמה, והבין דבר מתוך דבר. שאלות אלו דורשות מן האדם מענה על פעולותיו, מעשיו והשתדלויותיו. לעומתן, השאלה על ציפייה לישועה חריגה ודורשת תשובה

1. פרשנות מעין זו ניתן לראות אצל הרב סולובייצ'יק זצ"ל, בספרו "בסוד היחיד והיחיד". הרב סולובייצ'יק מתאר שם ('מה דודך מדוד', עמ' 253-212) את דמותו של דודו, הגרי"ז, ומעלה על נס חלק מתכונותיו הבלוטות. התכונה האחרונה אותה הוא מונה היא צפייתו לישועה (עמ' 253-250). וכך מתאר הרב סולובייצ'יק:

"אולם תמונה זו של דודי, כפי שהשתדלתי לציירה, אינה שלמה, כל עוד לא נראהו כיחיד בדורו בשלב אחר – הציפיה לישועה. כאן אנו באים לשאלה חדשה: "צפית לישועה?"...

שיכול הידיים העיד על שילוב הסבל בגורלנו, שעל ידו חלון נקרע לקראת עולם עליו ואנו מתקדשים ומתורוממים לקיום מופנה ומכוון כלפי מעלה. הסבל המדובב והמואר של אדם המעלה הוא עמוד התיכון של השקפת עולמנו... אבל שיכול ידיים בלבד אינו מספיק. סבל צריך להיות מופקע מדיבור. אין רשות לסובל להודיע את הזולת על דבר סבלו ואסור לו להתאונן עליו. השתיקה יפה לגוף ולנפש, בשעה שהאדם מושקע בחוויית הסבל. מה היהדות דורשת מעמך? כי אם לקיים את דברי הכתוב: "ישב בדד וידום כי נטל עליו"; להתרצות לסבל, לשאת את נטל הנצח, אף על פי שהיד כהה ועיפה, ולצפות לישועה ה'... כשאדם נכנס לדין, ושואלים אותו: "צפית לישועה?" כלומר, האם שיכלת את ידך ונשאת את עול הסבל בבדידותך בגבורת פלאים של שלוות השקט...". הרב ממשיך שם בתיאור על מעלותיו הפלאיות של הגרי"ז, שעמד ביסורי הנפש והגוף מתוך דממה מוחלטת, וראה עמוקה של גדול הדור.

דברים אלו מהווים אנטיתזה לפרשנויות שיבואו בגוף מאמר זה.

מן הראוי להעיר כי הרב סולובייצ'יק מרבה בספריו להטיל את האחריות למצבו של האדם והעולם על האדם עצמו. יסוד חשוב במשנתו הוא מעברו של האדם מחיי גורל, בהם הוא נשלט ע"י הטבע ומקרי, ומהווה חלק מהמערכת הסיבתית ההכרחית שהעולם כופה עליו, לחיי יעוד והגשמה אישית, גאולה עצמית וחידוש. ניתוק השלשלת הסיבתית המקשרת בקשר הכרחי בין העבר להווה ולעתיד היא אצל הרב סולובייצ'יק שאיפה עליונה, שמשמעה ישועה עצמית. אולם, בקטע זה פירש את מימרת הגמרא כלשונה, ובאופן חריג במקצת, לעני"ד, ביחס לכלל משנתו.

הרב סולובייצ'יק הביא את מימרת חז"ל והשתמש בה בשביל לתאר את מידת הסובלנות והאמונה של הגרי"ז, אך נתן לה פרשנות של פסיביות הנובעת ממניעים עקרוניים. אין טעם, לדבריו להאבק כנגד גזרות ה', הפוגעות, כביכול, ללא הבחנה. המציאות אינה חייבת להיות כפופה לרצונותיו של הפרט, ואין לו עסק בהנהגת ה' את עולמו. על כן עליו לשבת בהמתנה דרוכה ודמומה ולהמתין לישועת ה', כאשר זו תבוא. לעומת זאת, המקורות אותם נציג במאמר זה באים להתמודד עם המציאות המקולקלת בראייה אחרת, שמטרתה תיקון ושיפור העולם מלמטה, מתוך מניעים אנושיים ולשם מטרות נשגבות. לא המתנה ושיכול ידיים, כי אם אזירת עוז וגבורת חיל לצאת ולתקן כל עיוות ופגם, למען הבאת הישועה לארץ, ולסייע, כביכול, לקב"ה בהנהגת העולם התקינה. למעשה, יסודות הגישה הזו נטועים בעומק התפיסה כי הנהגת ה' את עולמו מתבצעת ע"י בני האדם, והם שליחיו, ומטרתם לשפר ולאזן במדה ומשקל, ולהביא ישועה. האדם הוא המנהג את העולמות, וזו שליחותו, שנמסרה לו מאת הבורא ית'.

עוד יש להעיר, במאמר מוסגר, כי הרב קוק והרב הנזיר משתמשים באופן עקבי במונח 'ציפייה', הסתכלות, בהקשר של הישועה, ולא 'ציפייה', המתנה מיוחדת. להבדל זה תוכן משמעותי ביותר, כפי שיתברר בהמשך המאמר, ובעיקר הוא נסוב על עניין הפסיביות שבהמתנה לעומת האקטיביות שבהסתכלות.

שאינה הולמת את שאר השאלות. כל מהותה היא פסיביות, ציפייה והמתנה, ולא מעשה, פעולה או התעוררות.

במאמר זה ננסה להראות כי תפיסתם של הרב קוק והרב הנזיר היתה כי גם שאלה זו מטרתה להביא את האדם לדין וחשבון על פעולותיו. משמעות הצפייה לישועה אינה רק ציפייה או המתנה, אלא צפייה, הסתכלות, ראייה וקליטה מיוחדת של המציאות, שאמורה להביא בפועל את הישועה.²

ב. שיטת הרב קוק

בבואנו לדון בשיטת מרן הרב, יש להגדיר תחילה את המושג 'צפיית ישועה' כפי שהוא נמצא בכתביו. מאחר שמדובר במונח רב שימושי אצל הרב (המופיע כמה עשרות פעמים כמושג בפני עצמו בהקשרים כלליים), ולא דווקא כפרשנות לגמרא שהוזכרה לעיל ממסכת שבת, יש לחלק בין הופעותיו ולייחדם למספר משמעויות ספציפיות.³

ככלל, ניתן לחלק את שלל ההופעות של המושג 'צפיית ישועה' לשלוש משמעויות כלליות, כאשר לעתים יש למזג בין שתיים או אף שלוש מהן בשביל למצוא את ההגדרה המדוייקת שתתאים לכל מקור ומקור.

א. צפיית ישועה משמשת כמונח המגדיר את השאיפות של עם ישראל לשוב לארץ ישראל, או במלים אחרות - גאולה פיסית של העם מהגולה.⁴

2. נוסף על שיטותיהם של הרב קוק והרב הנזיר שיוצגו לקמן, ראוי להתייחס גם לדבריו של המהר"ל בסוגיה זו. המהר"ל מתייחס בשני מקומות למשמעות של המונח 'צפייה לישועה' - נצח ישראל פרק כט ונתיבות עולם, נתיב יראת ה', פרק ב. (דבריו מקבילים בשני המקומות, אך ההתייחסות בנתיבות עולם מפורטת קצת יותר). המהר"ל מפרש גם הוא כי התביעה של צפייה לישועה מהאדם היא תביעה על שאיפותיו ומאוויו לצאת ממעבה החומר ולהתעלות למדרגות נבדלות של המציאות, המנותקות מהחומר ומקורבות יותר לשלמות, כפי שזו יכולה להופיע במציאות. דבריו שם זוקקים ביאור נרחב ביותר ומעמיק, ואכמ"ל. אמנם, לעני"ד גם שם ניתן להשליך פרשנות של שלושה רבדי משמעות של המושג 'צפייה לישועה', כפי שנבאר בהמשך בדברי הרב, וזהו המפתח להבנת דבריו.

3. על אף שאני מודע לבעייתיות הנוצרת עקב הגדרה כוללנית ומצומצמת למושג, המשמש בכל הקשר במשמעות שונה במקצת, נאלצתי להגדיר אותו בשלושה אופנים כלליים, ואני תקווה שלא הרחקתי מאוד מן האמת.

4. מקורות בולטים המתאימים למשמעות זו ניתן למצוא בפיסקה הראשונה ב'אורות' (עמ' ט), ('צפיית ישועה היא כח המעמיד של היהדות הגלוית, והיהדות של ארץ ישראל היא הישועה עצמה').

וכן: אורות הקודש ג, עמ' רפח (כותרת הקטע - 'הדבור והמחשבה בארץ ישראל', ובתוכו '...ובחוו"ל מתגלות התנוצצויות קטנות של אלו הערכים, הנעלמים, כמאן דחזי בתר כותלא, מפני הצפיה הגדולה לתשועת ה', לבנין הארץ, ולשיבת ישראל לארץ ישראל...').

מאמרי הראייה עמ' 57 ('...שהעדה בכללה הכניעה את עצמה למתנגדים בעלי הריב, באמרה שהיא חוזרת בתשובה, כאילו האהבה לארץ הקודש והחפץ לעזור לבנין האומה ולהשיב את שבותה, שהיא המצוה הגדולה שבמצות התורה, הכוללת את מצות ישוב א"י, וצפיה לישועה ששואלים לאדם ביום הדין, נעשית לעבירה שצריכים לשוב על זה בתשובה').

- ב. צפיית ישועה משמשת גם במשמעות מגמה של השלטת רצון התורה ודרכי הנהגתה בעולם הזה - חיי תורה, והדרכים המאפשרות את התגשמותה של שאיפה זו.⁵
- ג. המובן האחרון, והנשגב שבכולם, הוא השאיפה לגילוי הרזים, והדבקות בבורא יתברך על ידי העיסוק בהם, ע"י ציפיה לסיוע א-להי או השלמת המלאכה מן שמיא.⁶

ערפלי טוהר עמ' ק (יומאן דאתי מסיטריה (של יוסף - צ"ה) לפי מידת צדקו, נטירת בריתו ופטפטו יצרו, אור חסדו להשביר לכל עם הארץ, סבלנותו לשלם טובה תחת רעה, ואהבתו לארץ ישראל, וקישורו לצפיית ישועה, פקוד יפקוד א-להים אתכם, יוסף שהודה בארצו...!).

אגרות הראי"ה ד, עמ' כו (הרוצה באמת בקידוש שם שמים, בקיום היהדות ותקנתם של ישראל, בפרט עם צפית הישועה והשיבה לארץ...!).

ועוד דוגמאות רבות.

5. גם לפרשנות זו מקורות רבים, אולם המקורות המובהקים ביותר, שאף נדון בהם בהמשך, הם ללא ספק הקטעים מ'עין אי"ה' העוסקים באגדתא של השאלות הנשאלות לאדם ביום הדין, ובניהם 'צפית לישועה'. וכך כותב הרב בעין אי"ה שבת א, עמ' 149: "אמנם מה הוא הדרך המביא אל עומק ההכרה של הצדק הכללי? הנה כל דרכי התורה והיושר הם מביאים לו ומכשירים אליו. אבל המשפט המיוסד ע"פ תורת ה' תמימה' שפרטיה משולבים לכללה הגדול, הוא אוצר בקרבו את יסוד הישועה הגדולה הכוללת ישועות רבות למין האנושי ולכל היצור כולו. ההדרכה המעשית שבמשפטי תורת אמת הנובעים מעצת ה' העליונה, היא משפעת את כח הישועה הכללית היותר גדולה על כל פרט ופרט שבחיים...". אמנם, בבואו לדון בצפיית ישועה עצמה, לא מדבר הרב בפירושו על השלטת התורה על חיי המעשה, אלא דווקא על דרכי ההתחברות של הפרט אל הכלל, והדרך העומדת בפניו כיצד להגן על הכלל מפגעים חיצוניים ולהובילו ולהדריכו לתיקונים ושלמויות, אבל למעשה אין מדובר בשתי הגדרות שונות, אלא בהופעות משלימות, מכיוון שכפי שהגדירה הגמרא את סדר נזיקין כ'ישועות', הלא הוא המנהיג ומתקן את חיי החברה על הצד היותר טוב ומשלים. לכן, בהקשר של שאר הפיסקאות העוסקות באגדתא זו (הפיסקה על צפיית ישועה היא פיסקה קטן, והפיסקאות האחרות הקשורות אליה ביותר הן קנו ו-קסה), ברור לעין כל שזו היא כוונת הרב שם (ובמיוחד שאין הדברים זוקקים פירוש דרשני, אלא הם פשוט דבריו, כפי שיובאו להלן).
6. המקורות למשמעות זו רבים אף הם, אולם על קצה המזלג נביא קטעים ממספר פיסקאות. ראשית נציין את הסדר החמישי ממערכת דרך הקודש, המהווה את סופו של אורות הקודש ג, ומוקדש כולו למדרגת הקדושה/רוח הקודש, על סדר עבודת המדות המקבילה למבנה מסילת ישרים, ומבוססת על הברייתא של ר' פנחס בן יאיר (עבודת הקודש, טהרת מדות הנפש, פרישות, חסידות, צפיה לישועה). כידוע, רוח הקודש, או הקדושה כלשון הרמח"ל, היא מדרגה שתחילתה בעבודת האדם, וסופה גמול א-להי מלמעלה על עבודתו ומדרגתו של האדם.
- [אמנם יש להעיר כי עריכת אורות הקודש ונתינת הכותרות לפיסקאות היתה מסורה, כידוע, בידי הרב הנזיר זצ"ל, ומלאכת העריכה משקפת לא אחת גם את השקפותיו האישיות. אולם ברור שכך הבין הרב הנזיר את דברי הרב זצ"ל עצמם. אכן, נראה בהמשך כי רובד זה מהווה אבן פינה בתפיסתו של הרב הנזיר את המונח צפיית ישועה, אולם מקומו נכון גם אצל הרב עצמו.]
- 'צפיית הישועה היוצרת', אורות הקודש ג, עמ' ע: "...וכל יסוד צפית הישועה, הבאה מתוך פלפול חכמה המנוחלת, חכמת הרזים, שאורו של משיח גנוז בה, ורוחו של אליהו המבשר והמקנא, ציר השלום, וההתעודדות הודאית נוחה בה, היא היא יוצרת את הערכים של החיל, של רכישת הכחות וריכוזם למטרת האושר העולמי הכללי, שכל אושר של כל נקודה מציאותית בה תלוי...". ועוד פסקאות רבות, שחלקן יבוא במאמר גופו.
7. חלוקה זו מתאימה לסדר החלוקות הקלאסי עש"ן (עולם שנה נפש), שיסודו כבר בספר יצירה, ומהותו היא שכל תופעה במציאות ניתן לחלקה לשלושה גילויים שונים, במישור הגיאוגרפי (ארץ ישראל), במישור הזמן (התפתחותו של עם ישראל לאורך ההיסטוריה), ובמישור מדרגתו האישית של האדם (השלמות הנפשית הנרכשת במהלך צפיית הישועה). ע"י הבנה זו נוצרת אחידות בראיית המציאות כגילוי אחד כללי, בעל הופעות רבות. דברים אלו יבוארו בעז"ה בהמשך המאמר ע"י דברי הנזיר.

נפתח בסקירה על משמעות המלה 'צפייה' כפועל יוצא של ההגדרות שהוצגו. הרב מדגיש בפסקה בעין אי"ה (שבת לא, א), בה הוא עוסק ישירות במונח צפיית ישועה, כי יש לצפיה זו שתי משמעויות מקבילות:

והצפיה כוללת שימת עין תדירית, גם באין שום הכרה גלויה חיצונית אל הישועה, כמו שהמצפה עומד על המשמר ימים על שנה, לפעמים גם באין לפניו דבר מיוחד, ולא יעזוב עמדתו. ועוד כלול בזה שבכל עת מצוא של איזו הערה שיראה שראוי לעשות איזה דבר לישועה יחיש פעולתו ולא יעזוב, כמו שהמצפה בראותו ע"פ צפייתו שבאה שעת מעשה, לבריחה או הגנה מאיזה אויב וכאלה, עליו החובה לעשות מה שדרוש לטובת המצב, כן יזרז לעת הנכון, בלא איחור רגע וזמן. על אלה שתי התכונות הנראות כמתנגדות, ההתמדה בצפיה מחשבתית, והזירוז בעת הכושר, הוא הדבר הצריך להתרומם בעומק העיון של צפיה לישועה.

הרב מגדיר שצפיית ישועה אינה המתנה פסיבית, כפי שהיינו עלולים לחשוב, אלא כורכת בתוכה המתנה דרוכה מחד, ונכונות למעשה מאידך. רק שילוב כזה, שבו האדם מקבל עליו את האחריות לגאולתו/ישועתו בעצמו, יכול בסופו של דבר להוביל אותו לידי ישועה. אמנם הגדרה זו מתאימה רק לשתי ההגדרות הראשונות של צפיית ישועה אצל הרב, בעוד ההגדרה של הרובד השלישי, שאיפה לגילוי הרזים, הינה מורכבת קצת יותר.

כדברי הרמח"ל במסילת ישרים, פרק כו:

ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו: תחילתו עבודה וסופו גמול, תחילתו השתדלות וסופו מתנה...

והנך רואה שדרך קניית זאת המדה הוא ע"י רוב הפרישה, והעיון העצום בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה, וידיעת רוממותו יתברך ותהילותיו עד שיתדבק בו דבקות גדול, וידע לכוון מחשבתו בהיותו הולך ומשתמש בדרכים הארציים... **וזולת זה אי אפשר שישגיג מעלה זו**, וישאר על כל פנים חמרי וגשמי ככל שאר בני אדם.

ראינו בדברי הרמח"ל כי האדם שמגיע למעלה של קדושה מלמעלה, יוצא ממדרגתו כאדם חמרי ומגיע למעלה נבדלת כלשהי. אמנם, עיקר דבריו הוא יסוד הגמול והמתנה הבאים לידי ביטוי במדרגת הקדושה (שהרב הנזיר הקביל בינה לבין צפיית הישועה במשנת הרב), ומכאן שצפיית ישועה זו אינה דומה לגמרי לשתי קודמותיה, מאחר שהיא כוללת בתוכה יסוד של צפייה פסיבית לכאורה, המתנה לעזר א-להי. אמנם גם כאן ראוי להסתייג, ולהתמקד בלשונו של הרמח"ל, המעיד כי הדרך למעלה זו זוקקת 'עיון עצום' בסתרי התורה ודרכי ההנהגה של הבורא ית' את עולמו, וקשה לתאר מצב בו האדם נדרש לדבק מחשבתו באופן תמידי בא-לוה, ולהמשיך ולהתקדם הלאה עוד ועוד בזהירות ופרישות מוחלטת, כמצב של פסיביות. אלא יש להגדיר כי זהו מצב שדורש פעילות גדולה מאוד של

האדם, שמטרתה להפכו לראוי לקבל את השפע הא-להי, להיות כלי קיבול. הצפייה היא תיאור של דבקות גדולה מאוד שסופה מגיע בהשראה א-להית עליונה על האדם עצמו.

צפייה לישועת הארץ

יש לעיין בשלושת פירושי של הרב למושג צפיית ישועה וכיצד הם משתלבים לתבנית אחת. הפירוש הראשון אותו הזכרנו דיבר על צפיית ישועה כשאיפה של העם היהודי לשוב לארץ ישראל ולזכות בגאולה פיסית. הרב כותב בערפלי טוהר עמי' ק על יוסף הצדיק:

ומאן דאתי מסיטריה, לפי מידת צדקו... אור חסדו להשביר לכל עם הארץ, סבלנותו לשלם טובה תחת רעה, ואהבתו לארץ ישראל, וקישורו לצפיית ישועה, פקוד יפקוד א-להים אתכם, יוסף שהודה בארצו, לפי זריחת אורו על מי שעל שמו ודגלו ייקראו צדיקים יסודי עולם...

יוסף מסמל את הגאולה הטבעית של עם ישראל, ומשיח בן יוסף הוא המבשר, כידוע, של גאולה זו, לפני בואו של משיח בן-דוד שמהווה את הגאולה הרוחנית של עם ישראל⁸. אחד המאפיינים שהרב מביא ליוסף הצדיק היא הנקודה של קישורו לצפיית ישועה. ברור, כפי שהובא גם קודם לכן, כי כוונת הרב כאן בהתייחסו לצפיית ישועה היא לשאיפות הקשורות בארץ ישראל. כאשר משה מעלה את עצמות יוסף עקב השבעתו לבני ישראל - "פקד יפקד א-להים אתכם, והעליתם את עצמתי מזה" (בראשית נ, כה), באה לידי ביטוי הצפייה החודרת של יוסף את דרכי הגאולה. הוא לא אמר להם **כאשר** יפקוד א-להים אתכם, אלא מתוארת כאן עובדה! הגאולה תתקיים, וכאשר היא תתקיים עצמותי יועלו. הרב מתייחס כאן לתפיסה הזו של יוסף, שאומר "וא-להים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב" (שם, כד), ומתאר מציאות גאולית מוחלטת, שמתארת לא רק תקווה רחוקה אלא גם, ובעיקר, יעד בר מימוש. יש להוסיף, כי אין שיבה לארץ ישראל באמת, אלא רק כאשר העם עצמו בשל ומוכן לקראת המעבר הזה. אם לא כן, אין שום תועלת במעבר הפיסי גרידא, אלא צפיית הישועה מבטאת שאיפה לחזרה לארץ יחד עם רצון פנימי לתיקון מצב האומה. תיקון זה אמור להוביל את עם ישראל ליכולת לקבל את תופעות הגאולה ולהביאה בפועל בידיו.

מקור מובהק נוסף בו מתייחס הרב לצפיית ישועה כמבטאת את היחס לארץ ישראל נמצא באגרת תמוז (אגרות הראי"ה ב, עמי' צא) לסופר בן-ישראל, שם עונה הרב לשאלתו של הסופר בדבר המקומות בחכמת הקבלה המדברים אודות א"י והגאולה. הרב עונה לו כי אין כמעט

8. עיין פתיחת קול התור לתלמידי הגר"א, שם מבאר באריכות את מעלת משיח בן-יוסף ותפקידיו. כמו כן, ידוע כי הגר"א, או לכל הפחות תלמידיו, עמדו בתוקף על עניין הגאולה הטבעית של עם ישראל מהגלות, ואף ביצעו מספר נסיונות של גאולה מעין זו. על גישתם של הגר"א ובית מדרשו לתהליכי הגאולה בארץ ישראל עיין ספרו של אריה מורגנשטרן, "גאולה בדרך הטבע", ירושלים, תשמ"ט. כמו כן, יש לציין את דברי הרב במאמר 'המספד בירושלים', בתוך 'מאמרי הראי"ה', עמי' 99-94, שם מאריך הרב בביאור הגאולה הטבעית וקשרו של משיח בן יוסף אליה.

מקום בו אין מדברים ספרי הקבלה על א"י ועל הגאולה, ומשטף הדברים אנו למדים קצת על תפיסתו של הרב ביחס לא"י ולגאולה.

אמת הדבר כי אין כמעט גם ספר קבלה אחד שלא ידבר על דבר ארץ ישראל וגאולה, כי **הקבלה כולה היא צפיית ישועה**, כראוי לחכמה עליונה, שאינה מתפשרת עם ההוה הלקוי כי אם עולה היא ברוח ה' אל העתיד המתוקן הנהדר בקודש, וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם על ידי ארץ ישראל וגאולה...

אמנם אפשר לראות מתוך הדברים כי קיים קשר הדוק בין חכמת הקבלה, מעצם מהותה כחכמה נסתרת העוסקת בשאיפות כמוסות של תיקון המציאות הנוכחית, לבין שאיפות של גאולה ביחס לארץ ישראל, אולם ברור כי הרב מתייחס כאן בעיקר לאלמנט ה**פיסי** של הגאולה, המיקום הלא מוצלח של עם ישראל בהוה, והאפשרויות לתיקונו בעתיד. מקור נוסף בו משתמש הרב במשמעות זו של המונח צפיית ישועה נמצאת באורות הקודש ג, עמ' רצה:

המאכל של ארץ ישראל

המאכל של ארץ ישראל מקדש בפנימיותו, ואינו מגשם כי אם בחיצוניותו, אבל ממאכלי חוץ לארץ צריכים להזהר. ולפי רוב הצפיה לארץ ישראל מתעלה המאכל שבחוץ לארץ גם כן. וזהו סוד הזכרת ירושלים, בעל נהרות בבל או בשיר המעלות שובה בכל סעודה. צפית ארץ ישראל, הבאה תכף למזון, מעדנת את המאכל שבחוץ לארץ ועושה אותו קרוב לעילוי של ארץ ישראל. גם בארץ ישראל מפני התמעטות הקדושה שעל ידי החורבן יש הגשמה, לפי הערך, במאכל, שעולה ומתרחן על ידי צפית הישועה, המובלטת במזמורים. האמורים.

קשה לתת במאמר מעין זה פרשנות לכל הקטע אולם ניתן לבארו ביאור ראשוני הנצרך לצורך הבנתו הבסיסית.

לאכילה יכולים להיות שני תפקידים בחיי האדם:

א. סיפוק תאוותיו הגשמיות ומילוי צרכיו ההכרחיים של האדם.

ב. המקור ממנו שואב האדם את כוחותיו הפיסיים המסייעים בעדו להתעלות הן מבחינה פיסיית והן מבחינה רוחנית.

בחוץ לארץ, בתפיסה הגלותית המפרידה את חיי החומר מחיי הרוח ויוצרת נתק פנימי בין הקודש והחול, מאליה תתחזק התפיסה התאוותנית והרדודה של האכילה. אי לכך, יש צורך להזכיר את ירושלים לפני הברכה בכל סעודה, להזכיר את השאיפות לשלמות רוחנית ופיסית הכרוכות זו בזו - שלמות הבאה לידי ביטוי רק בארץ ישראל.

אולם בארץ ישראל ראוי שיהיה מצב שונה, תקין יותר, הרמוני. בארץ ישראל אין סתירה כלל בין הרוח לחומר, אלא יש מצב של חיים. חיים המשלבים בתוכם הן את כוחות הגוף המתוקנים וחיי המדינה המעשיים, יחד עם חיי רוח אידאליים, המאפשרים לאדם למצות את כל כוחותיו.

לכן, אין בארץ ישראל, מצד עצמה, צורך להזכיר את ירושלים בכל ברכה וברכה, מאחר שברור לכל מה מטרת האכילה.

דברים אלו נאמרים במציאות תקינה של ארץ ישראל, בה עם ישראל יושב לבטח, הוגה במושכלות, עוסק בעבודת הארץ ופיתוחה ודבק בא-להיו, אולם כיום גם בארץ ישראל קיימים פנים גלותיים, ועדיין אין בה את השלמות המדוברת. אי לכך, גם בארץ ישראל מחמת התמעטות הקדושה על ידי החורבן, יש ערך באמירת המזמורים המבטאים את הכמיהה לשיבה אמיתית לארץ ישראל, שיסודה אמנם תלוי בגאולה פיסית, אבל סופה במיצוי כוחותיו של עם ישראל כפועל יוצא ממיקומו הגיאוגרפי בארץ. זוהי צפיית הישועה לארץ ישראל, שכאמור אינה כוללת בתוכה רק כמיהה פנימית, אלא מבטאת פעילות של האדם, ונסיונו לתקן את המציאות ע"י העלאתה, וקירובה למצב מושלם. מצב זה יכול להתרחש רק בארץ ישראל כאשר העם עצמו בשל לגאולה.

צפייה לישועת העולם התורנית - השלטת הקודש על החול

כפי שהזכרנו קודם לכן, עיקר העיסוק של הרב ברובד הזה בא לידי ביטוי בעין אי"ה על מסכת שבת לא, א, שם דן הרב באגדות המדברות על השאלות הנשאלות לאדם ביום הדין, וקודם לכן על חלוקת סדרי המשנה ע"פ הפסוק בישעיהו לג, ו: "והיה אמונת עתיך חסן ישועת חכמת ודעת, יראת ה' היא אוצרו", אמונת כנגד זרעים, עתיך כנגד מועד, חוסן כנגד נשים, ישועות כנגד נזיקין, חכמת כנגד קדשים ודעת כנגד טהרות. במקומות אלה דן הרב במהות שלמות האדם המבוקשת ממנו ביום הדין, ובתרומת חלקי התורה לשלמות העולם והשתלמותו.

בפסקאות אלו דן הרב בשלושה מקומות בעניין צפיית ישועה: ראשית בנוגע להגדרת סדר נזיקין כישועות, שנית בבואו לדון בדבר צפיית הישועה עצמה, ולבסוף בפיסקה הנוגעת לפלפול בחכמה והבנת דבר מתוך דבר.

היסוד לרעיון זה מונח בעיקרו בפיסקה הראשונה.

כך כותב הרב:

המשפט המיוסד ע"פ "תורת ה' תמימה" שפרטיה משולבים לכללה הגדול, הוא אוצר בקרבו את יסוד הישועה הגדולה הכוללת ישועות רבות למין האנושי ולכל היצור כולו. ההדרכה המעשית שבמשפטי תורת אמת הנובעים מעצת ה' העליונה, היא משפעת את כח הישועה הכללית היותר גדולה על כל פרט ופרט שבחיים... כי אם ע"י כח המשפט הם בפועל עומדים בחיים (רגשי המוסר הצדק והיושר), מנהיגים אותו ושולטים עליו, על כן הם פועלים הישועות הרבות הנובעות ממעניי הישועה. ובאשר כל אלה הם יסוד תורת נזיקין לכל פרטיהם, על כן ישועות זה סדר נזיקין.

הישועה היא ההוצאה המושלמת של הכוחות הגנוזים במערכת מסויימת מן הכח אל הפועל. צפיית הישועה היא מכלול הפעולות שמטרתן להוביל באופן הדרגתי ועקבי אל עבר הישועה. הישועה, כפי שמגדיר אותה כאן הרב כיישום של הכלל שהוגדר, משמעותה השלטת חיי התורה בעולם, המובילים למיצוי הכוחות העולמיים ולהובלתם לשלמות

אנושית. שלמות זו תבוטא בשלמות מדותית, ביושר הדעות וההרגשות, ובצדק עולמי מסודר ומיושר. ע"י כך תוכל האנושות להגיע למעלתה המקסימלית בעולם הזה - מעלת ההשתלמות והדרישה המתמדת אל ה'. למעשה, הישועה אינה עוסקת **בתכנים** במישרין, אלא בעיקר **בגורמים החברתיים המאפשרים ניהול חברה** תקינה ביותר, בתקינות המומלצת ע"פ התורה. ליתר דיוק, אין כאן עיסוק ב'מה' אלא ב'איך', כאשר דרכי ההתקדמות מהווים חלק בלתי נפרד מהתכלית עצמה. אמנם מדובר בשלב ראשון על כלים בעיקר, תצורה חברתית וצורת חיים, אבל אלה הם חלק מהתכנים אותם ראוי ליצוק לחיים האידיאליים.

אולם אין כאן עדיין מטרה כשלעצמה, אלא רק עזר וסיוע למטרה הגדולה - ההגעה אל ה', ונגיעה קלה בה. יש כאן סור מרע ועשה טוב חלקי, אולם אין פה עדיין עשיית טוב שלמה. וכדברי הגמרא - 'ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו'.

למעשה ניתן להגדיר מציאות זו בשפה ברורה - השלטת דרך הקודש על החול, וניהול בצורה תורנית. בהגדרה זו משתמש הרב עצמו באוצרות הראי"ה, חלק ב, עמ' 887, שם דן הרב ביחס לקודש ולחול, מנקודת המבט של צפיית ישועה:

קודש וחול בתחית ישראל (מן עתון 'ההד', תרצ"א)

ביחס לתקוה המפעמת בלב כל יהודי מדור דור לישועה ולגאולה השתמשו חז"ל בביטוי 'צפיה'. שואלים לאדם 'צפית לישועה', ולא 'קוית'. צפיה היא מגזירת 'צפה'⁹. תפקיד הצופה להשתמש בכל מאורע שהוא להזהיר על תקלה ולעורר למפעל של ישועה. וכך עלינו להשתמש בכל המאורעות שבעולם, שעל ידם תוכל לבוא או לצמוח תשועה לישראל...

מיום אשר החזון המעשי של בנין הארץ ותחיית האומה התחיל ללכת ולהתגשם, היתה הדאגה הפנימית שלנו לחיזוק חזון הרוח, להפיח אש הקודש בתוך מעשי החול. **כי אי אפשר לישועת ישראל שתהא צומחת בהצלחה אלא אם כן תהא מעורבת הרכבה יסודית משני הכוחות, הקודש והחול...**

אמנם בצורה אידיאלית אנו קשורים למחשבה הרוממה שהקודש הוא הכל, והחול הוא רק לבוש והסתתרות בו מסתתר אור הקודש. אבל זהו בחביון עוז, בצורה הפנימית, אולם בנגלה יש גם קודש וגם חול. ועל כן עלינו לטפל בשני המובנים ולהבדיל ביניהם, ומתוך ההבדל לראות את האיחוד והחיבור שביניהם...

וזאת היא מטרתנו ותפקידנו, למצוא דרכים איך להזרים את זרם הקודש של העבר, שהוא יסוד התחיה שלנו, אל העתיד המובטח בכל רענונותו. המטרה הזאת תעמוד לנגד עינינו בכל אשר נפנה...

גם כאן אנו רואים כי הרב טורח לבאר את פשר המונח צפיית ישועה. הרב מסביר כי כוונת הישועה היא מצב שבו קיימת הרמוניה בין הקודש והחול, ואין סתירה ביניהם. צפיית

9. ראה דברי הרב בעין אי"ה שהובאו לעיל.

ישועה משמעותה שאיפה להשלטת הקודש על החול (על אף שאין זה המצב האידאלי, כפי שמסביר הרב. מצב זה יבואר בפירוט השלישי של המונח צפיית ישועה אצל הרב), שתבוא ע"י הכרה בעליונות הקודש ותפקידו כמנהל את חיי החול על דרך הישר. כמדומני שהמקורות הללו מכוונים כולם למטרה אחת - השלטת הקודש על החול, ניהול חיי התורה. כאשר ראוי לשים לב, כי הרב לא מדבר על מעלה זו כמדרגה סופית, אלא מעין שלב מעבר, מקפצה אל המדרגה העליונה ביותר של ישועה שתבואר בהמשך, שהיא חיי קודש צרופים וטהורים.

למעשה, עד כאן ראינו כי הרב דיבר על ישועה בשני רבדים, ששניהם אינם עוסקים בישועות מושלמות, אלא בישועות יחסיות. הראשונה - ישועה פיסית, מעבר של עם ישראל לארץ ישראל באופן שלם. השנייה - לאחר הימצאותו של העם בארץ ישראל ועל גביו, ניתן לנהל בארץ ישראל חיי תורה שלמים, חיי הלכה ושלמות תורניים.

צפייה לישועה עליונה - גילוי הרזים

המדרגה העליונה עליה מדבר הרב בכמה וכמה מקומות היא מעלה של הארה עליונה, השראת שכינה ורוח הקודש, כפועל יוצא מעיסוק אינטנסיבי ברזי התורה. הרב כותב באורות הקודש ג, עמ' ע-א:

צפית הישועה היוצרת

...וכשהחיים הכלליים באים לידי מדרגתם הגבוהה, מתעוררים כל הכוחות הכלליים, וכל הסביבה העולמית המעשית והרוחנית, הנוגעת בהם, וכל המקורות העליונים, שמהם הם צומחים ועולים, לפעול ולעבוד ביסוד **היצירה של הישועה**, ישועת הכלל וישועת העולם...
 וכל **יסוד צפית הישועה**, הבאה מתוך **פלפול החכמה**¹⁰ המנוחלת, חכמת הרזים, שאורו של משיח גנוז בה, ורוחו של אליהו¹¹, המבשר והמקנא, ציר

10. וכדלעיל: "אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? **צפית לישועה? פלפול בחכמה?** הבנת דבר מתוך דברי? (שבת לא, א)."

11. ראה אורות התחיה פסקה ל, שם דן הרב ברוחו של אליהו, ודבריו מכוונים היטב לדברינו כאן: "הנני רואה בעיני, אור חיי אליהו עולה, כמו לא-להיו הולך ומתגלה, הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו **להתאחד עם הקודש** שלמעלה מן הטבע הגס, עם הקודש הלוחם בטבע. לחמנו בטבע ויצאנו בנצחון... לחמנו בטבע כדי לנצחו כדי **לרדותו בתוך ביתו**, הוא נכנע בפנינו, העולמות הולכים ומתבססים, בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזכוך החיים, אליהו בא לבשר שלום ובנשמתה הפנימית של האומה זרם חיים של טבע מתפרץ, **והוא הולך ומתקרב אל הקודש...**"
 אליהו מבטא את המאבק כנגד הטבע המאפיל על הגילוי הא-להי הטמון בתוכו, וזהו המבשר של בואו של משיח. כאשר יוחל בהכרה כי יש א-לוה המניע את הטבע, ולמעשה כל הלבושים וההסתרים אינם בעלי קיום עצמי, אלא גם הם נובעים מאותו מקור יחיד, תהיה זו תחילת יצירת הישועה. למעלה זו ניתן להגיע רק ע"י עיון מעמיק ברזי התורה, המגלים למעיין במעשה הבריאה משמעויות אמיתיות של גילוי א-להי נעלה.

כמו כן, מאריך הרב בביאורים לפשר רוחו של אליהו בסדר 'צפיה לישועה', הסדר האחרון מאורות הקודש ג.

השלום, וההתעודדות הודאית נוחה בה, היא היא יוצרת את הערכים של החיל, של רכישת הכוחות וריכוזם למטרת האושר העולמי הכללי, שכל אושר של כל נקודה מציאותית בה תלוי. זאת היא הופעת **הכח היוצר את הויית הגאולה...**

כאן מדבר הרב על ישועה ממין שונה לחלוטין מכל ההסברים שראינו עד כה. הישועה הזו מטרתה 'האושר העולמי הכללי, שכל אושר של כל נקודה מציאותית בה תלוי', כלומר השלמת כללות היש והגעה למצב אדיר של דבקות (הלא היא האושר) בבורא יתברך. לפי הרב, אי אפשר להגיע למעלה זו ללא עיסוק בתורת הרזים, החכמה המנוחלת. צפיית הישועה היא איפוא, העיסוק ברזים במטרה של הבאת גאולה רוחנית עליונה על כל העולם. צפייה זו יוצרת, לדברי הרב, את הגאולה ע"י העלאת העולם וקירובו אל הגילוי הא-להי, שרק בעזרת חכמה זו יהיה ראוי לאותה קירבה. ע"י כך יזכה לישועה, שהיא השראת שכינה ושפע מהעליונים על התחתונים, כפי שראינו לעיל אצל הרמח"ל, ביחס שבין העבודה לגמול במעלת הקדושה.

אכן, ראוי לשים לב לעובדה שאין מדובר כאן על ישועה שהיא בהכרח בהישג ידו הבלעדי של האדם או החברה, אלא יש צורך בהתעוררות גאולית עליונה, הארה המתבטאת בשינוי כלשהו במציאות וביכולת האנושית, לשם השלמת מהלך הישועה. כמו כן, יש לעיין ביחס שבין שני הרבדים הראשונים לבין הרובד השלישי, אשר ללא ספק בנוי על גבם. דוגמה בולטת לצפיית ישועה כעיסוק עמוק בנסתר, וליחסה לישועות ממין אחר ניתן למצוא באורות הקודש ב, עמ' תקסא:

המגמה החברותית המשיחית¹²

כשאנו נשאלים על החיים החברתיים מה היא מגמתם, אין לנו תשובה מאותם החיים עצמם, כי אם זקוקים אנו לבא לשאיפה של עולם גדול ונשגב מהם...

ובשביל כך תיקון העולם דורש צפיית ישועה עמוקה ממעני הישועה העליונים. ותקוותם של ישראל הנצחית לאורו של משיח, לאור ה' בעולמו, היא היא בסיסו של עולם של כל מצביו, גם של העולם החברותי, עם כל הסתעפויותיו.

ומוכרח הדבר, שאנשים צופים ימצאו, שכל מעינם יהיה שקוע באותן המגמות העליונות, וחזיונם יהיה עולה ומרעיף על גבי החזיונות החברתיים, הנוטלים כל כך מקום כמותי גדול בעולמנו.

אותו הרוח המחיה את החיים החברתיים צריך שיהיה בעצמו לקוח מאצילות הרוח העליון של החיים העליונים, החיים הקדושים השמימיים, חיי החכמה, חיי העדן הקדוש של נועם ה', וממילא הוא מוכן להיות עושה

12. תופעה מעניינת היא שההצמדה לתיאורי המשיח מופיעה ע"פ רוב רק ביחס לצפיית ישועה מן הסוג השלישי - הרזי. דוגמאות לכך ניתן למצוא ב: אורות הקודש ג, עמ' ע-עא (המקור שהובא לעיל והמשכו); שם עמ' שסז; שם עמ' שס-שסא; אורות הקודש א, עמ' קלג; ועוד.

בחיים החברתיים מעין דוגמתו, מעין דוגמא של מעלה, להשכין את שלום המרומים בארץ, ושכינה בתחתונים...

קריאה ראשונה בפיסקה זו עלולה לגרום למחשבה כי הרב חוזר כאן לתיאור של תיקון החיים החברתיים ע"י הנהגת חוקי התורה ומשפטיה, כפי שבארנו לעיל. אולם, ברור למעיין כי לא זו הכוונה. הרב מתאר כאן מדרגה גבוהה בהרבה מאשר הנהגה חברתית תורנית, כפי שהוא עצמו כותב, שמטרתה שאיפות לגילוי עליון ונישא יותר. חזיונם של אותם צופים שמעינים שקוע כולו במגמות העליונות יהיה עולה ומרעיף על גבי החזיונות החברתיים, ועל בסיסם הוא אמנם ייבנה, אבל תכניו יהיו עמוקים וגבוהים בהרבה, ויהוו חיבור בין עליונים לתחתונים, וישכינו את שלום המרומים בארץ.

מקור נוסף, וללא ספק המשמעותי מכולם, הוא **סדר 'צפיה לישועה'** המהווה את הסדר האחרון באורות הקודש ג. סדר זה עוסק כולו בדרכי ההשגה של מעלות רוח הקודש ודומיהן, ומיוסד כולו על יסוד הצפייה, והעיסוק ברזים¹³. מפיסקאות אלו עולה בבירור כי הישועה אינה רק מהלך אותו מביא האדם בכוחותיו הוא, כפי שהיינו עשויים להבין מהפירושים הקודמים למונח, אלא מהווה גשר בין האדם לבוראו, וכלי להתעלות למדרגה חדשה, מדרגה של השראה עליונה.

הרב מתאר הופעת אור חדש על המשיג העובד¹⁴, ועוד ביטויים המכוונים להארה עליונה, המהווה התעוררות מלמעלה על האדם, מדרגה שהיא מעבר להשגה האנושית הקלאסית, ומהווה סיוע וקירבה הפועלים, כאמור, על האדם, ולא ממנו. הרחבת הדעת הזו משמעה התפתחות היכולת לעבד את נתוני המציאות ולהסיק מתוכם את הגילוי הא-להי הטבעי. מדרגה זו נרכשת בד בבד עם השגת אותן השגות, וע"י כך נוצר מעין 'מעגל קסמים' המזין את עצמו: מחד, קליטה רחבה יותר של הגילוי הא-להי והשפע הנשפע על האדם, ומאידך, מדרגה זו מעניקה למשיג יכולת גדולה יותר של התקדמות עתידית. תכנים וכלים.

מכל אלה אנו לומדים על המדרגה העליונה ביותר, אצל הרב, של צפיית הישועה, הבאה לידי ביטוי בהכנה נפשית של האדם לקראת הארה עליונה. הכנה זו יכולה לבוא לאדם רק לאחר שהגיע למעלה רוחנית נעלה ביותר, המאפשרת לו לעסוק ברזים בעיון עמוק, כאשר מטרתו הברורה היא לזכות ברוח הקודש, שהיא היא הישועה, ההארה.

הצפייה אם כן, מהווה לכאורה מדרגה פסיבית של המתנה והשתוקקות לרוח הקודש והתעוררות עליונה, אך למעשה היא כרוכה בעבודה קשה ומעמיקה של עיסוק ועיון מתמיד ברזי התורה ודרכי ההנהגה הא-להיות.

13. ודי לראות את שמות הפיסקאות ולהבחין בתכנים המיוחדים לסדר זה: הצפיה הרוחנית, צפית הישועה, דמיון שכל רוח הקודש, שאיפה לרוח הקודש, שאיבת רוח הקודש, מרכזיות ההויה בנשמת האדם, רוח הקודש על המשיג העובד, רוח הקודש בכנסת ישראל, הבאים אל הקודש, גלוי אליהו באורח השכל, השגות גלוי אליהו, ההתגלות הכמוסה והודאות המוחלטה, הקנאה והאהבה הא-להית, העלאת עולם העשיה, גלוי אור החיים, ישועה וקוממיות, אורו של משיח, נשמות חדשות ותור מלכות. אמנם השמות הללו נוסחו ע"י הרב הנזיר, ולא ע"י הרב קוק עצמו, אולם הם לקוחים מתוך הפיסקאות עצמם, והם משקפים במדויק את תכניהם.

14. פיסקה ג, פיסקה ז, פיסקה טו, פיסקה יז, פיסקה יח.

סיכום שיטת הרב

ראינו אצל הרב שלוש מדרגות של צפיית ישועה. המדרגה הראשונה עסקה בצפייה לגאולה פיסית, ארצית, ודרכי הבאתה המעשיות ע"י האדם. הישועה עצמה היא השיבה של עם ישראל לארצו ותקינות מצבו בה. ראינו כי הרב מדבר גם על מדרגה נוספת של צפיית ישועה, בעיקר בספר עין אי"ה, והיא מדרגה של השלטת ארחות התורה על חיי העולם הזה, והבאת ישועה, שהיא הניהול התורני המושלם של העולם, למימוש חומרי ומעשי. גם צפייה זו נתונה רובה ככולה בידי האדם ועבודתו, והיא מהווה רובד מתקדם יותר של ישועה, שאינה עוסקת רק במצב הפיסי של עם ישראל, אלא גם, ובעיקר, במצבו הרוחני, והשפעתו על אומות העולם כנקודת אור בתוך האנושות.

לבסוף, ראינו כי הרב מייחס את מושג הצפייה לישועה גם למשמעות שלישית, והיא הצפייה להארה עליונה, הבאה לאחר עיסוק של האדם בתורת הרזים. ברובד זה הצפייה מקבלת משמעות חדשה כאשר היא משלבת בתוכה פעילות אנושית עצומה מחד, והארה עליונה שאין לייחס אותה לאדם, אלא היא מופיעה עליו מלמעלה מאידך. בבואנו לדון בכתבי הרב זצ"ל יהיה קשה להגיד כי גאולה פיסית של עם ישראל יכולה להיות מנותקת מהשלטת עקרונות התורה במציאות החילונית כביכול, ובעיקר מעיסוק גלוי ונפוץ בתורת הסוד. אין ספק כי שלושת העקרונות הללו תלויים זה בזה באופן עמוק ביותר, והרב אף כותב כך בפירוש במקומות מספר בהם הוא דן בצפיית ישועה. כל שלושת המשמעויות משתלבות זו בזו, ומהוות מארג שלם של ישועה פיסית, רוחנית ושילוב בין השתיים במישור הממצע - חיי תורה פיסיים. הדברים בולטים מאוד בלשונו של הרב בתחילת אורות, שהובאו כבר קודם לכן, בעמ' ט פסקה ב:

על ידי התרחקות מהכרת הרזים באה ההכרה של קדושת ארץ-ישראל בצורה מטושטשת. על ידי ההתנכרות אל סוד ה' נעשות הסגולות העליונות של עמק החיים הא-להיים לדברים טפלים שאינם נכנסים בעמק הנשמה, וממילא יחסר הכח היותר אדיר בנשמת האומה והיחיד, והגלות מוצאת היא חן מצד עצמותה; כי למשיג רק את השטח הגלוי לא יחסר שום דבר יסודי בחסרון הארץ והממלכה וכל תכני האומה בבנינה. יסוד צפיית ישועה הוא אצלו כמו ענף צדדי שאיננו יכול להתקשר עם עומק הכרת היהדות, וזה בעצמו הוא הדבר המעיד על חסרון-ההבנה שיש בשיטה מעטת-הלשד כזאת...

בדברים אלו הרב מחבר בבירור בין הבנת החשיבות העצומה שיש לארץ ישראל בכל הנוגע לעם ישראל, ובכך שהיא אינה רק חלק שולי ממהותו של העם, אלא היא אחד הגורמים המהותיים והיסודיים ביותר המרכיבים את עם ישראל, לבין העיסוק וההכרה בתורת הרזים. לדבריו, ללא העיון וההבנה שמספקת תורת הרזים בעניינים אלו, לא ניתן להגיע להבנה שלמה ומקיפה בכל הנוגע לחיבור של עם ישראל לארצו, ומכאן שקיים קשר עמוק בין שני הדברים - הרזים וארץ ישראל.

קשר נוסף עליו עומד הרב קיים בין העיסוק ברזים לבין ההנהגה החברתית המתאימה. על קשר זה עמדנו כבר בדיון על הפיסקה באורות הקודש ב, עמ' תקסא - "המגמה החברתית המשיחית". שם מצייר הרב בבירור את העיון בתורת הרזים ותרומתו להעלאת החיים החברתיים של עם ישראל והנהגתם בדרך ישרה, ואת העובדה שהוא בנוי על נדבך של שאיפה לתיקון החיים החברתיים על פי דרך התורה, עוד קודם לעיסוק ברזים. לכן, יש להגדיר כי אין מדובר בשלושה רבדים מנותקים של פרשנות למונח צפיית ישועה, אלא בשלושה דגשים שונים על תופעה כללית אחת - גאולת העולם. בתחילה גאולה זו תבצע ע"י שיבת עם ישראל לארצו, שיבה שלא תוכל להיות מנותקת משאיפות להנהגה חברתית ומדינית על פי דרכי התורה, וכן ללא עיסוק נרחב בתורת הרזים. לאחר מכן, יתבצעו המהלכים שמטרתם להביא ישועה ראשונית לעולם ע"י הנהגה תורנית ראויה לשמה של המדינה היהודית, שתהווה אור לגויים בארצות הצדק והיושר הא-להיים אותם היא תגלם (הנהגה זו יכולה לבוא אך ורק בארץ ישראל). גם ישועה זו מהווה הכנה לישועה העליונה שתנבע מתוכה ותובל ע"י מנהיגי הדור וגדוליו, שיאירו את המדינה התורנית הזו באור של ישועה א-להית עליונה, הנובעת רובה ככולה מתורת הסוד.

ג. שיטת הרב הנזיר

הנזיר מתייחס לעניין 'צפיה לישועה' בפיסקה מיוחדת בספרו 'קול הנבואה' עמ' רנו :

צפיה לישועה

הקבלה כולה היא צפיית ישועה, כראוי לחכמה עליונה, שאינה מתפשרת עם ההוה, הלקוי, כי אם עולה היא ברוח ה', אל העתיד המתקון, הנהדר בקודש. וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם ע"י ארץ ישראל וגאולה¹⁵.

הקול הגדול של חוקרינו הא-להיים, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים, באי סוד ה', קדושי המבט ואדירי הרצון, חוכי ישועה וצופי גאולה, היה לקול קורא במדבר.

לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה, הנבואה רוח הקודש, הגאולה והצפיה לישועה, תשועת האומה, ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיקון הרוחות של הדורות העוברים, העתידיים, וההוה על גביהם, על זה אנו נתבעים¹⁶.

15. הערת הנזיר - אגרות ראי"ה, ח"ב, סי' תמוז, עמ' צא. ושם 'בסי' הזהר אין כמעט פרשה אחת שלא ידובר בה על דבר גאולה וארץ ישראל, ובסי' התיקונים במקומות רבים' וכו'.

16. הערת הנזיר - שם סי' תפג, עמ' קכג-קכד. ושם 'יהוא הדבר מה שאני בעניי ובמר נפשי רגיל לקרא, עזבנו את נשמת התורה, וזאת היא הצעקה הגדולה המקפת בעזה דורות רבים, מימי הנביאים, הסופרים והחכמים, גדולי הדורות הראשונים והאחרונים. גדולי הכשרון שבנו פנו להם בעיקר אל הצד המעשי שבתורה, וגם שם רק במקצועות מיוחדים, והצד ההרגשי, ויותר מזה הצד העיוני ומה שלמעלה ממנו, הקדשי ההופעי, שבו הגאולה והישועה גנוזה אותו עזבו לגמרי'.

צפיית הישועה היא מזככת את החיים, מרחבת את הדעת, ומעדנת את הרוח¹⁷.

רוחא דמלכא משיחא, הולך הוא ומופיע בהתגלות רוח הקודש על העוסקים בסתרי הקודש העליונים¹⁸.

פיסקה זו מורכבת כולה מלשוונותיו של הרב קוק זצ"ל במקומות מספר (שההפניה אליהם בוצעה ע"י הנזיר), והקטעים נערכו ע"י הנזיר, אך לא נכתבו על ידו. אמנם, זו אינה תופעה חריגה בקול הנבואה¹⁹, אולם יש לתת את הדעת לעובדה שקטעים אלו אינם מובאים בהקשר בו הם נכתבו ע"י הרב, אלא הם שובצו כולם תחת נושא אחד, ע"י הנזיר. לפני שנתח את הפיסקה יש להעיר מספר הערות:

אין הכוונה להראות שהנזיר שינה את משמעות כתביו של הרב, או סילפם ח"ו. כוונתנו בעיון זה היא להראות כיצד העניק הנזיר משמעות חדשה לדברי הרב, שלא היתה ברורה במקורם. הנזיר לא עשה את הדברים הללו בספריו של הרב (אורות הקודש), אלא רק בספרו הוא, שם הרשה לעצמו להשתמש בכתבי הרב, ולשבצם מחדש בשביל לצייר את ההגות האישית שלו, שאינה מנוגדת לדברי הרב אלא משלימה אותם. באורות הקודש, שיצאו מתחת ידיו של הרב הנזיר, הובאו דברי הרב כלשונם, ורק בוצעה עריכה של הפיסקאות לפי סדר מסויים. אולם כאן, בקול הנבואה, הביא הנזיר משפטים וקטעי משפטים, לשם הצגת רעיוניו.

ננתח את כל חלקי הפיסקה אחד לאחד, וע"י כך נמצא את השינויים (אם ישנם) בין הכוונה המקורית (לעניות דעתנו) של דברי הרב, לבין הלשון כפי שהיא מובאת בהקשר של המארג אותו יצר הנזיר.

כבר במבט ראשון בפיסקה זו מקול הנבואה, שמהווה פסיפס של קטעים מכתבי הרב זצ"ל, עולה כי היא עוסקת בחידוש הנבואה. הנזיר סינן את הקריטריונים הנדרשים לחידוש הנבואה מתוך כתבי הרב, והעמידם כולם כמתארים את צפיית הישועה. ראוי להבהיר, שלא מדובר במשמעות שונה לחלוטין מזו שנתן הרב עצמו, כפי שכבר הראינו את שילוב שלושת הרבדים של משמעות צפיית הישועה אצל הרב, אמנם מדובר במיקודם למשמעות עילאית אחת, שכוללת את שלשתן, אך מעלה אותם למדרגה עליונה אף יותר, כפי שיבואר בהמשך.

הקבלה כולה היא צפיית ישועה, כראוי לחכמה עליונה, שאינה מתפשרת עם ההוה, הלקוי, כי אם עולה היא ברוח ה', אל העתיד המתקין, הנהדר בקודש. וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם ע"י ארץ ישראל וגאולה.

המשפט הראשון של הרב ("הקבלה... הנהדר בקודש") מהווה הקדמה וכותרת לשאר הקטע. הוא מתאר את היכולת של הקבלה להוביל למצב של גישור מעל חסרונות ההוה,

17. הערת הנזיר - מוסר הקודש, סדר אחרון, צפיה לישועה, עמ' שנג.

18. הערת הנזיר - חכמת הקודש, סדר התגלות רוח הקודש, פרק קכד, מגמת התגלות הרזים, עמ' קמב.

19. עיין מאמרו של פרופ' דב שוורץ "עריכה מול יצירה", דעת 24, עמ' 92, הערה 20.

ואיחוד בין המצב האופטימלי ששרר בעבר, לבין השלמות האידיאלית שתתקיים בעתיד. כיצד אמור מהלך הגישור הזה לפעול?

"וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם ע"י ארץ ישראל וגאולה" – חכמי ישראל מתוארים כאן כדוברים 'בחזון אמת ונורא'. מהו אותו חזון? השימוש במלה חזון, הדורש את ארץ ישראל כתנאי להחלתו ואת הגאולה מלמד שהוא לא אחר מהחזון הנבואי²⁰. בעיקר לאור העובדה שהוא מובא כאן בלשון עתיד – לא **יוכלו**. כעת אפשרות זו אינה קיימת, אולם היא תתאפשר בעתיד בעזרת חידוש יכולות העבר. אולם מעיון במקור לדבריו אלו של הרב נגלה כי לא זו היתה כוונתו המרכזית בכתיבת הדברים. כפי שמעיר הנזיר, הקטע לקוח מדברי הרב באגרת תמוז (אגרות הראי"ה ב, עמ' צא) המיועדת לסופר בן ישראל. פתיחת האגרת בזו הלשון:

הקשית לשאול ממני, בהיותי יושב פה ברחובות, מחוסר ספרים, לרשום לך מספרי הקבלה את המקומות המדברים על דבר ארץ ישראל וגאולה. אמת הדבר, כי אין כמעט גם ספר קבלה אחד שלא ידבר על דבר ארץ ישראל וגאולה, כי הקבלה כולה היא צפיית ישועה, כראוי לחכמה עליונה, שאינה מתפשרת עם ההוה הלקוי כי אם עולה היא ברוח ה' אל העתיד המתוקן הנהדר בקודש, וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם ע"י ארץ ישראל וגאולה...

מהקשרה הכולל של האגרת עולה כי כאשר הרב דיבר על חכמי ישראל כוונתו היתה לגדול ישראל שעסקו וכתבו בקבלה. **לא יוכלו** צריך להתפרש בלשון עבר דווקא, והוא תיאור של נסיבות כתיבת אותם ספרים. **'חזון אמת ונורא'** משמעו תכני אותם ספרי קבלה שנכתבו, הקשורים באופן מהותי לענייני ארץ ישראל וגאולה, המהווים מוקדים מרכזיים בחכמת הקבלה.

הנזיר הביא דווקא קטע שממנו משתמע שעיקר העיסוק בפיסקה אינו דווקא בארץ ישראל ובגאולה, אלא הם אמצעים לחזון, שהוא הנבואה ("וחכמי ישראל לא יוכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם ע"י ארץ ישראל וגאולה"). מאחר שהנבואה כרוכה תמיד בארץ ישראל, ובמצב של תיקון חברתי וגאולה רוחנית, עולה כי זו כוונת הלשון. מהמשך הדברים יוברר כי זוהי אכן מטרתו של הנזיר כאן²¹.

20. וכדברי הכוזרי במאמר ב, יד. והדברים מבוארים אצל רביס מגדולי ישראל, ואכמ"ל.

21. הרב הנזיר מעיד על עצמו כמה וכמה פעמים כי עיקר חייו מכוונים להתקרבות וגילוי מדרגת הנבואה:

"העיקר, ההתקרבות לדרכי גילוי הנבואה...". קול צופיך עמ' נט.

"מגמתי בבואי לארץ הקודש, למרן הרב, היתה הקמת ישיבה מרכזית, בתכנית לימודים כוללת ומקיפה,

שתכליתה תחיית רוח הנבואה, בישראל בארץ ישראל, בהשפעתו הסגולית של מרן הרב...". שם עמ' סז.

"בינתיים בא בן הרב נ"י (הרצ"י קוק זצ"ל) מחו"ל, וכבר התחילו ההכנות לארגון העבודה של הישיבה

המרכזית והוצאת ירחון. והכל כפי הוראותי ודחיפותי, תודה לאל, שכל כונתי לשמש לקדושת פעולות מרן

שליט"א. לגדר אותן בגדרים הגיוניים ברורים, בתור החלטות, הצעות, תכנית לימודים וכ"ו ולכוין את פני

הרבנים הנכבדים עוזרי הרב ומנהלי העניינים, למעשה. בהדרגה, אך בכיוון כלפי קודש קדשים, תחיית רוח

הנבואה, משוש רוחי וחיי נשמת...". שם עמ' עד.

"לזה צריכים להיות מכוונים פני כל המעשים, ההכנות כי ישוב ה' אל עמו, ורוח לבחיריו...". שם עמ' עה.

הקול הגדול של חוקרינו הא-להיים, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים, באי סוד ה', קדושי המבט ואדירי הרצון, חוכי ישועה וצופי גאולה, היה לקול קורא במדבר. לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה, הנבואה רוח הקודש, הגאולה והצפיה לישועה, תשועת האומה, ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיקון הרוחות של הדורות העוברים, העתידים, וההווה על גביהם, על זה אנו נתבעים.

כאן חיבר הנזיר מספר קטעים שמקורם באגרת אחת, אגרת תפג. אגרת ארוכה זו, לר' יהודה לייב זלצר, קוראת **לחידוש העיסוק והכתיבה** בכל תחומי היהדות, ובעיקר בענייני האמונה והמחשבה, כצעד מטרים לבוא הגאולה והישועה. הרב מקונן על מיעוט העיסוק וזניחת חלקים שלמים מן התורה, החלקים שבירורם נדרש דווקא כעת, עם פתיחת שערי הגאולה וראשית צמיחתה. הכלים לתיקון זה צריכים לבוא, לדברי הרב, ע"י כתיבה והגייה מחודשת בכל הנושאים הללו מתוך ראייה היסטורית-גאולית.

כפי שמביא הנזיר עצמו בהערה, בקטע המקדים את החלק הראשון מציטוט זה הרב מתאר את צערו הגדול על כך ש"עזבונו את נשמת התורה", וכל העיסוק בענייני האמונה, השירה והישועה ועוד הפך כמעט למוקצה, וכל העוסק בו לגס רוח ומשוגע ייחשב. וכך ממשיך הרב ומתאר את חוסר ההתייחסות לדברי גדולי ישראל שהעירו על המצב החמור הזה - "הקול הגדול של חוקרינו הא-להיים, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים, באי סוד ה', קדושי המבט ואדירי הרצון, חוכי ישועה וצופי גאולה, היה לקול קורא במדבר". כאמור, **הקול הקורא במדבר מכוון כנגד הקריאה לעיסוק בנושאים אלו, המהווים את נשמת התורה.**

בהמשך דבריו מבאר הרב כיצד היא הדרך לתיקון הנתק והניכור מהנושאים הללו -

לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה ולכל מכשיריה, דוקא בעת משבר גדול וסכנה עצומה, צריכים לקחת את המעולה שבתרופות, רדיקלים אנו מוכרחים להיות, בפשרות למחצה לשליש ולרביע מאומה לא נתקן. האמונה אבדה הולכת ומתדלדלת, מפני שהופרה תורתה, אין דורש ואין מבקש. האורתודוקסיה במלחמתה השלילית כעת משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים, שהחיים והמצואות מחריבים אותם, ומחריבים עמם את נושאייהם... ההוראה באצבע שנראה על ליקויים של חושבי המחשבה שבאומות, לא יתנו לנו עז וחיים, כשאלה הם רק דברים שליליים. ולמה נלך בדרכים רחוקים, בעוד שהדרך הכבושה והישרה לפנינו היא? כל התורה בפירושה הרוחניים כולם, צריכה היא להתעלות אצלנו. כל מי שיש

וכן בסוף ההקדמה ל'קול הנבואה' כותב הנזיר: "ויהי רצון שנוכח לתחית הקודש, לתחית הרוח הנבואי, השמעית בתחיה המדינית בארצנו הקדושה".

עוד עיין מאמרו של הגרש"י כהן שליט"א, בנו של הנזיר זצ"ל, "תחית הנבואה במשנת הנזיר" בתוך 'בסתר המדרגה', ירושלים תשמ"ה, ובעיקר עמ' כח-מו. למעשה, הדברים מפורשים ומבוארים בכל כתביו של הנזיר זצ"ל.

אומץ בלבבו כח בעטו ורוח ה' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה ולצעוק הבו אור. מחזה אחר, לגמרי אחר, היינו רואים בדורנו, אלמלי נתנדבו חלק רשום מבעלי הכשרון, הממולאים בתורה ובשכל טוב, לעבוד את כרם ה' בתוכו פנימה, לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירורן של הדיעות בעניני הא-להות, הנבואה, רוח הקודש, הגאולה והצפיה לתשועה, תשועת האומה ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיכון הרוחות של הדורות העוברים, העתידים וההוה על גביהם...

התשובה הגדולה עליה מדבר הרב היא על כך שהקול של גדולי ישראל הפך לקול קורא במדבר. צריך לשוב בתשובה על כך שאין עיסוק אינטנסיבי בנושאי הגאולה, עיסוק שכולל כתיבה, דיבור ומחשבה. מדברים אלו משתמע כי הרב אינו מתמקד בחידוש הנבואה, אלא בחידוש העיסוק בכל תחומי התורה, ובעיקר בתחומים הנוגעים בענייני הרוח, שאינם נפוצים כיום, ונזנחים. הנבואה היא אמנם דוגמה טובה לנושא מעין זה, אך היא אינה מהווה את מוקד דבריו של הרב כלל. בכל מקרה, אין כוונת הרב כאן לעורר את חידוש הנבואה ממש, אלא, כאמור, לעורר לעיון והעמקה בפנים התיאורטיים של נושאים כדוגמתה.

אולם, הרב הנזיר שיבץ במלאכת מחשבת את הקטעים, ומדבריו עולה ברורות כי המטרה האמיתית של דבריו אלו היא חידוש הנבואה בפועל, ולא רק עיסוק עיוני בה. "לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה, הנבואה רוח הקודש, הגאולה והצפיה לישועה, תשועת האומה, ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיקון הרוחות של הדורות העוברים, העתידים, וההוה על גביהם, על זה אנו נתבעים". ועל זה, לפי הפסיפס שיצר הרב הנזיר, יצא הקול הגדול של גדולי ישראל - חידוש הנבואה. התשובה היא הנבואה ורוח הקודש, תשועת האומה ותשועת העולם, ולא רק עיון בהם, אלא הבאתם בפועל. על זה אנו נתבעים.

יש לשים לב, כי המקור הראשון בו השתמש הנזיר עוסק ברובד הראשון אותו הצגנו לעיל בכתבי הרב - ישועה פיסית של עם ישראל בארצו. את אגרת תפג, המהווה את מכלול המקורות הבאים, ניתן לייחס לרובד השני, העוסק בחידוש חיי התורה בכל תחום ותחום מהחיים האנושיים, ובכלל זה, כמובן, גם החיים הפילוסופיים והמחשבה בכלל. אין מקום שבו זקוקים אנו יותר, לדברי הרב, לחיזוק חיי התורה והשלטתה, מאשר בעניין מהותי זה, המהווה את נשמת התורה ומגמתה.

קצת מביא הנזיר שני קטעים נוספים מלשון הרב, שמשמעותם המקורית קרובה מאוד להקשר בו הוא סידר אותם - מקורות העוסקים, לפי החלוקה שלנו למעלה, ברובד השלישי, הישועה כקדושה עליונה השורה על האדם/אנושות, כפועל יוצא של עיון ועיסוק בנסתר.

צפיית הישועה היא מזככת את החיים, מרחבת את הדעת, ומעדנת את הרוח.

רוחא דמלכא משיחא, הולך הוא ומופיע בהתגלות רוח הקודש על העוסקים
בסתרי הקודש העליונים.

השורה הראשונה של הקטע היא פיסקה בפני עצמה באורות הקודש ג, עמי' שנג, ומהווה את
הפיסקה השניה בסדר 'צפיה לישועה'. מלשונה עולה כי היא מדברת על השראה עליונה
ממין כלשהו, הפועלת על נפשו של האדם במכלול כוחותיו (חיים, דעת ורוח).
ולבסוף, דבריו של הרב המובאים בשורה האחרונה של הקטע, ומבטאים באופן הגלוי
והמפורש ביותר את כוונתו של הרב הנזיר :

רוחא דמלכא משיחא, הולך הוא ומופיע בהתגלות רוח הקודש על העוסקים
בסתרי הקודש העליונים.

העוסקים בסתרי הקודש העליונים זוכים בהתגלות של רוח הקודש.
כאשר דברים אלו באים בהקשרה הכולל של הפיסקה, כפי שנערכה ע"י הנזיר, אנו למדים
על מגמה כללית אחת, המקיפה, לפרשנותו של הנזיר, את כל המשמעויות של צפיית
הישועה במשנת הרב - תחיית הנבואה.
למעשה, הדברים כתובים מפורשות ע"י הרב הנזיר עצמו, בקטע הקרוי 'יחס משנת הרב
לבנין הארץ'²² (שמו של הקטע נוגע לחלקו הראשון בלבד).
בקטע זה נותן הרב הנזיר תמצות כללי ביותר לעקרונות משנתו של הרב בנוגע לדרכי
ההתקדמות של עם ישראל.
הקטע מתחיל בניתוח השיבה הפיסית לארץ :

בחוץ לארץ, בגלות, השמים קדושים והארץ חול, ובארץ ישראל "כימי
השמים על הארץ" - הארץ קדושה, ארץ הקודש.
בחוץ לארץ הגשמיות לחוד והרוחניות לחוד, ובארץ הקודש גשמיות
ורוחניות כאחד.

וזהו יסוד תורת הרב מרן זצ"ל: התעלות החול אל הקודש. מה שחשוב לבנין
הארץ, שהוא עבודה קדושה. לחרוש ולזרוע בארץ זו עבודת קודש. וזה כלול
ביסודות משנת הרב: חכמת הקודש, יסוד האחדות הכוללת.

מכאן ממשיך הנזיר ומביא מקורות לדבריו מחכמת הקודש (אורות הקודש א) ומ'אורות',
המציגים אידיאל של איחוד בין קודש לחול מחד, ואת חשיבותה המכרעת של ארץ ישראל
כמקום המפגש בין שמים לארץ.

בולט לעין השילוב בין שני הרבדים הראשונים שהצגנו בשיטת הרב בפרשנות המושג צפיית
ישועה (אם כי הנזיר טרם הזכיר אותו בשלב זה), ארץ ישראל ומפגש בין קודש לחול,
השלטת הקודש על החול, וניהול חיים תורניים בארץ, מטרות שאינן אפשריות בחוץ לארץ.
בהמשך דבריו, מנתח הנזיר את התחדשות רוח הנבואה בישראל. החל מרס"ג והרמב"ם
הדנים בייעודים על חידוש הנבואה לעתיד, ובמיוחד לאור דבריו של האחרון במורה נבוכים
ב, לו :

22. פורסם בתוך "נשמה של שבת", אוסף מאמרים תורניים לזכרו של הרב אליהו שלמה רענן זצוק"ל בעריכת
מנחם אריאלי, חברון תשנ"ט, עמ' 195-192.

הסבה העצמית בהפסק הנבואה בזמן הגלות: העצלות והעצבות... והוא הסבה גם כן בשוב הנבואה לנו על מנהגה לימות המשיח.

וכך כותב הנזיר:

אמנם בתחית הקודש, בתחית האומה ושובה לארץ קדשה, בקיבוץ גליות ובנין המדינה, הכרח הוא, שתקום ותתחדש רוח הנבואה בישראל, חוזים ונביאי קודש...

כאן עובר הנזיר לדיון על מעלתו הרוחנית של מרן הרב זצ"ל (תוך רמיזות עבות לתפקידו כמחדש רוח הנבואה בישראל), ובסוף דבריו:

וכזה היה בדורנו מרן הרב זצ"ל, בדורנו דור אתחלתא דגאולה: חכם גדול, בעל שיטה פילוסופית שלמה, על יסודותיה ויסודי היסודות, גבור, בעוז רוח, להנהיג ולכוין מפעלי הצבור והעם.

וכן כתב על גדול בישראל²³, שעמד בראש התנועה הלאומית: "גדול וגבור".

ולמעלה על כל, היה צופה וחווה חזון הגאולה, "צפית לישועה".

ולמעלה למעלה, הרמוז בנקודות, בראש הפרק "ספיחי נבואות הנה צומחות"²⁴.

הרי שהרב הנזיר ראה את הנבואה כתכלית תנועת תחיית הקודש מיסודו של מרן הרב זצ"ל, ואת בניינה כרובד עליון על בסיס שלושת הנדבכים של צפיית הישועה כפי שראינום אצל הרב זצ"ל:

א. גאולה פיסית בארץ ישראל.

ב. איחוד הקודש והחול, חיי קודש, בארץ ישראל.

ג. כאבן הראשה מעל שני הפירושים הללו, השאיפה לרוח הקודש והשראה עליונה, ע"י עיון ועיסוק ברזים²⁵.

23. הרב שמואל מוהליבר זצ"ל, עיין מאמרי הראי"ה עמ' 127-130.

24. אורות הקודש א, שער חכמת הקודש, פיסקה קלח, עמ' קנז. מקורה של פיסקה זו בשמונה קבצים ד, יז.

25. אמנם, בקטע הנדון לא נמצאה התייחסות מפורשת של הנזיר לעיסוק ברזים, אולם כפי שהוא עצמו כותב

בכמה מקומות, ראה הנזיר את העיסוק בחכמה הפנימית כתנאי הכרחי לשיבת הנבואה והגאולה.

ראה קול הנבואה, עמ' קלה: "הרוח הנבואי, או רוח הקודש, הוא ראשית חכמת ישראל, וביחוד ראשית החכמה הפנימית בישראל, הנקראת חכמת האמת, או חכמת הקבלה".

שם, עמ' קלו: "בלימוד ומחקר הקבלה ותולדותיה לבד לא סגי. השגת החכמה הפנימית זקוקה לתנאים מיוחדים, מוסריים, סור מרע, ועשה טוב, הטהרה והקדושה. אז יתגלה אור הרזים, ליחידים המרוממים את העולם".

'קול הנבואה - פתח להבנת הנסתר', דברי הרב שלום נתן רענן זצ"ל, המובאים בסוף קול הנבואה, שבחי קול הנבואה, עמ' לב-לג.

מקור נוסף יימצא במאמרו של פרופ' דב שוורץ "הראי"ה והנזיר - הערות לתולדותיו של מפגש רעיוני", ברקאי ה, תשמ"ט, עמ' 216-221.

ובמיוחד יעויינו דבריו של הרב הנזיר בסוף ספר קול הנבואה, עמ' שיז-שיח.

סיכומם של שלושת הישועות הללו ותמציתם, יביאו בסופו של תהליך, לדברי הנזיר, לחידוש רוח הנבואה בעם ישראל.

הצפייה כמעבר לישועה

אמנם, צריך לעיין היטב במשמעות השילוב בין שלושת הגורמים הללו, ועד כמה מכריעה חשיבותם במשנת הנזיר.

מעיקרי שיטתו של הנזיר היא ההבנה כי האדם צריך לשאוף אל הנסתר, הכמוס, מתוך הכרה והבנה נכונה ובהירה של המציאות. צריך להתעלות מן הגלוי והחשוף ובעזרתם, אל הטמון מעליהם, ע"י רכישת כח האזנה והעמקה של דרישה אל הא-להי המוחלט.

הפילוסופיה המערבית לא נותנת מענה למאוויו של האדם להדבק בבוראו, מאחר שאינה מסוגלת להגדיר אותו, וע"י כך לכוון את האדם אל מטרתו. כשל זה נוצר בעקבות הצורך המתמיד של ההגות המערבית להגדיר, ולעסוק בנתונים גלויים וברורים. היא אינה מנסה להתעלות מעל מגבלות הלוגיקה המופשטת, ומנתחת את כל הנתונים שלפניה בעיון, אך לא בהאזנה. לא בנסיון לתת משמעות, אלא רק בעיסוק בגלויים ובתופעות.

כנגד גישה זו, מציג הנזיר את החכמה העברית המקורית, שגם היא התפרנסה מגילויי המציאות וחוקי ההגיון, אמנם מטרתה האמיתית היתה רק להשתמש בכלים אלו בשביל לדרוש את ה', ולהגיע בעזרתם לחשיפת הנתונים שיאפשרו לה להתעלות אל עבר מה שהנתונים לא יוכלו לספק - התכנים, שאין בהם השגה של ראייה והסתכלות אנושיים, אלא שעליהם ניתן לקבל רק רשמים בלבד, רמזים וסמלים שמכוונים אל עבר אמיתות עליונות, מעל ההשגה הפשוטה האנושית²⁶.

כמובן, שהשגות אלו דורשות תנאים מיוחדים וכלים מיוחדים שיאפשרו את החלתן. הכלי הראשון הנדרש לשלמות רעיונית מעין זו, הוא, לדברי הנזיר, השיבה לארץ ישראל. ארץ ישראל אינה רק מיקום גיאוגרפי מוצלח מבחינת עם ישראל, אלא היא מהווה את

26. לכאורה, ניצבת כאן בעיה פשוטה - כיצד יכול האדם להשיג השגות בתחומים ועניינים שהם מעבר להשגות

מעצם הגדרתם: הלא הנביא זוכה להכרה והשגה שהיא מעל למדרגה אנושית פשוטה, הכיצד?

נסיון אפשרי לענות על שאלה זו ניתן למצוא בדברי הרמח"ל בקל"ח פתחי חכמה, פתח ז', שם מדבר הרמח"ל על מהות השגת הנביאים. המעיין שם ימצא שעל אף שהנביא זוכה להשראה שאינה ניתנת להשגה פשוטה ורגילה, ועל אף שאין שינוי במהויות המתגלות אליו, בדרכי ההנהגה הא-להיות של המציאות, הן פועלות בנביא עצמו פעולות, שאמורות לגרום לו להפנים את פשר הרשמים. כלומר, אין כל שינוי במציאות המתגלה, אלא השינוי הוא במי שהגילוי מתגלה אליו. ע"י כך הוא מסוגל לקלוט אי אלו רשמים שיבהירו לו את משמעות ההנהגות העליונות, שאינן ניתנות להשגה בשום דרך אחרת. אמנם, דרך זו שמורה היא לנביאים, שרק אליהם מתגלה סמליות זו, ורק בהם טמון הכח המאפשר לקלוט ולהבין באופן של דבר מתוך דבר את האמיתות העליונות הללו. זהו רובד עליון ביותר של בינה, שמעויות והאזנה אל מעבר למציאות הרגילה, ע"י קליטת רשמים שכל מהותם היא רק ללמד על הנמשל אותו הם מייצגים. אולם דרישה זו קיימת לגבי כל אדם, בהתאם לרמתו השכלית והרוחנית. הנביאים מצליחים אמנם ברמה גבוהה ביותר להגיע לידי השכלה אמיתית, מדויקת וברורה.

עוד ראה דברי רמח"ל בדרך ה' חלק שלישי, פרק שלישי: "הנה חקק הבורא יתברך שמו בטבעו של האדם, שיהיה מתלמד מבין ומשכיל בהשקיפו על הנמצאים ובחיותיהם, וממנה שיתגלה לפניו יתבונן וידרוש את שאינו מתגלה עד ששיגהו ויעמוד עליו, וזהו דרך ההשכלה הטבעית".

הגשר לעיסוק בעליונים. לא מדובר בשינוי מקומי אלא בשוני איכותי בין מדרגת ישראל בגלות לבין מעלתם בארץ הקודש. וכדברי הנזיר שהובאו לעיל:

בחוץ לארץ, בגלות, השמים קדושים והארץ חול,
ובארץ ישראל "כימי השמים על הארץ" - הארץ קדושה, ארץ הקודש.

דברים מעין אלו מופיעים אצל הנזיר במקומות רבים, ומעידים על החשיבות שיש בגאולה הפיסית של עם ישראל לארצו, המהווה את השלב הראשון בדרך ליישום החכמה העברית המקורית, השיבה למקורות הנבואה וחיידוש היכולת להשליך מהגלוי, הגשמי, המושכל, על הנסתר, הטרנסנדנטי, העליון.

רובד נוסף, לו הקדיש הנזיר מאמצים רבים, הוא צורת החשיבה המיוחדת לחכמת ישראל, הבאה לידי ביטוי באופן השלם ביותר במדרשי ההלכה ובמדות שבהן התורה נדרשת.²⁷ מדרשי ההלכה מלמדים את האדם על דרך ההגיון העברית המקורית, שעיקרה גם היא, היכולת של לימוד עניין נסתר מהגלוי, הסקה יצירתית ומחדשת, פועלת ומהווה. דרך זו תעניק לאדם כלים בסיסיים שיאפשרו לו בבוא העת להגיע למעלת ההיסק על העליונים, השאיפה התכליתית, הנרכשת ע"י כל החכמה העברית לדורותיה. כמובן, שאי אפשר להגיע לידי הפנמה אמיתית של מדות אלו וצורת חשיבה זו ללא חיי תורה, חיים בהם ההלכה היא המכתיבה את סדר היום ואופיו, ולא רק במישור של חיי הפרט. גם צורת ניהול המדינה והלכותיה הם חלק מההנהגה התורנית שתסייע לפרטים המרכיבים את האומה להתקדם במעלות הנבואה. בזאת תובן גם חשיבותו של הרובד השני בכתבי הרב של צפיית הישועה - הנהגה תורנית שתטמיע בקרב חלקיה את דרכי ההגיון העבריים המקוריים. כמו כן, ראינו כי רובד זה נוגע אף בהשלטת כלל הקודש על חיי החול, והפיכתם לקודש מוחלט ומאוחד. וכדברי הנזיר שהובאו לעיל:

וזהו יסוד תורת הרב מרן זצ"ל: התעלות החול אל הקודש. מה שחשוב לבנין הארץ, שהוא עבודה קדושה. לחרוש ולזרוע בארץ זו עבודת קודש. וזה כלול ביסודות משנת הרב: חכמת הקודש, יסוד האחדות הכוללת.

ע"י ההבנה שאפילו החרישה והזריעה בארץ ישראל הינן עבודות קדושות, ההבנה כי כל פעולה ופעולה, על אף שהיא נראית כשיא המהות החמרית, מהווה רושם וסמל, רמז ומעבר אל מהות קדושה ועליונה, גילוי א-להי ברובד כלשהו, זוכה האדם להגיע למדרגה של השלטת הקודש על החול, והפיכת החול עצמו לקודש. הבנה שבתוך החול שרוי הקודש וניתן להשיגו מתוך החול. ע"י התעלות החול אל הקודש יכול החכם להעלות כל מחשבת חול אל קודש, וכל מחשבת קודש למחשבה עליונה יותר ויותר, עד להשגה המקסימלית, המבוקשת.

27. לסקירה מקפת ומעמיקה של תפיסת ההגיון הפנימי העומד מאחורי י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן (וכן ל"ב מדות האגדה), יעויין בכתביו של הרב הנזיר - 'יקול הנבואה' עמוד פד-צו, ובעיקר ביקול הנבואה' ב, בעריכת פרופ' שורץ, עיין בעלון 'הגיון' ב, מחקרים בדרכי החשיבה של חז"ל, עמ' 9-28.

אך יש לשאול, מהיכן אמור האיש הישראלי לשאוב את הסמליות הזו? היכן נמצאים הקודים הללו, שעל פיהם הוא אמור לבנות את מהלכי החשיבה שלו, ושבעזרתם יוכל להתעלות למעלת הנבואה ממש?

על שאלה זו בא לענות העיסוק בתורת הרזים.

כפי שהובא לעיל (הערה 25), הנזיר ראה בחכמת הקבלה המשך ישיר לנבואה. בעם ישראל לדורותיו הועברו התכנים המיוחדים הללו, הרמיזות הללו, ע"י הנבואה, והיא דאגה להמשכיות הסגוליות הישראלית המיוחדת הזו. אולם, משפסקה הנבואה נותרנו יתומים ומבולבלים, חסרי יכולת להתקרב ולגלות את תכליתנו וייחודנו. אמנם, לא אלמן ישראל, ותכנים ודרכים אלו המשיכו לעבור בצורת רמיזות וסודות עליונים, שכל מהותם אינה במשל אותו הם מציגים, אלא רק, ואך ורק בנמשל, העומד ברקע הדברים, המשמעות האמיתית שלהם.

הציורים והדמיונות בחכמה הפנימית, הכל הוא משל ודמיון, ולא שיהיה דבר גשמי...

וכן הגר"א ז"ל אמר, שכתבי האריז"ל הוא כולו רק משל.

וביחוד לרמח"ל, כלל הכוונה, לבאר הנמשל בדברי האריז"ל, כי הכל להסיר הגשמות ממאמרי הרשב"י והאריז"ל... (קול הנבואה, עמ' ריח-ריט)

וכפי שצויין לעיל, הרב הנזיר כתב במקומות רבים על הקשר בין הנבואה לחכמת הקבלה והרזים:

והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע, והמשכילים אליו ר' שמעון וחבריו - פתח בכתוב הפרק האחרון בדניאל, כי הסוד הוא המשך הנבואה, בתור רוח הקודש, כדניאל, לגבי הנביאים.

(מנגינות התיקונים לרב הנזיר, בתוך 'בשמן רענן', ספר הזכרון לרב שלום נתן רענן קוק, עמ' שג)

לכן, ברור מדוע העיסוק בתורת הרזים מהווה בסיס חיוני לתחיית רוח הנבואה ההולכת ומתחדשת, וחשיבותו, כעומד על גבי שני הרבדים הראשונים שהוצגו - הגאולה הפיסית וצורת ההסתכלות הנרכשת ע"י מדות התורה ואיחוד הקודש והחול, מכרעת. הוא מהווה את המכה בפטיש, השלב האחרון והנשגב מכולם, שמטרתו להוביל את המעיין ומאזין, למעלה הנכספת, הנבואה²⁸.

28. הנזיר משתמש לא אחת במונח צפיית ישועה כדי לציין ערגה לנבואה, כפי שהוא כותב ביומנו, לפני טיולו במדבר יהודה, עם הרב שלום נתן רענן קוק זצ"ל והרב משה גורביץ' זצ"ל, ודבריו מעידים בעד עצמם: "להליכה בדרך בחבריו. אשרי תמימי דרך, ההולכים בתורת ה', הולכים ממש, תמימי דרך ממש. אחלי יוכנו דרכי, לשמור פקודיך, יוכנו דרכי ממש. בשעת ההליכה וההתבודדות לשוח ולשפוך לב ורוח נפש, המבקש רוח הקודש וגילוי דבר ה', דברו ממש. להתבודד בסביבות ירושלים. בצור הרים ונקיקי סלע. **לצפות ולייחל, עד כי יערה עלינו רוח ממרום.**

הנני בצער, כנראה שהחברים השנים הלכו לנדוד ועזבוני, ונפשי ולבי שם, לנוד ולשוטט לחזות במראה פני א-להי הארץ הקדושה והרוממה. סוף סוף הארי שבי מבקש לנתק מוסרותיו שהושם בו בכבלי חבלי הבית והוא מתפרץ לנוס, לברוח, לשוטט, ולהתבודד **לצפות לישע ה'...**"

צפייה ושמיעה של הישועה

אמנם, הדברים אינם מספקים עדיין. הרב הנזיר נותן משמעות עמוקה יותר מזו שנתבארה לעיל, למונח צפיית ישועה. לדידו, ישנה חשיבות מיוחדת לצורת הקליטה של רשמי הישועה, איכותה. כאמור, לא רק התכנים הינם בעלי חשיבות, אלא אף, ובעיקר, דרך החשיבה המובילה אליהם. הרב הנזיר מעמיד חלק גדול ממשנתו על ההגיון השמעי המודרך ע"י חוש השמיעה, שפעולתו שונה באיכותה מזו של חוש הראייה. ראינו קודם לכן כי בחוש הראייה יש פגם מסויים, והוא האשליה כאילו הכל גלוי וחשוף, ואין עוד רבדים נסתרים יותר, עמוקים יותר, מהנגלה לעין. לעומת הגיון הבנוי על עיון (כגון ההגיון היווני, שאינו מסיק מסקנות על דברים נעלמים מעיניו, אלא מכניסם לקטגוריות קבועות ומחיל עליהם את הכללים הידועים משכבר), קם ההגיון העברי הבנוי על שמיעה והאזנה, ומנתח מצבים שאינם ידועים, וקובע קביעות אף לגבי אלה שלא ניתן להכניסם בהגדרה ברורה. הוא אינו מבקש הגדרות וחלוקות, אלא ליצור ולחדש רעיונות ועקרונות מתוך המידע הקיים לפניו על זה שאינו ידוע וברור עדיין.

אולם, ישנן משמעויות נוספות לגישה זו.

קיימות מדרגות רוחניות שאינן ניתנות לקליטה ישירה הנמשלת לראייה, אלא הן מדומות לשמיעה, כלומר מדרגה עקיפה יותר. ההבדל היסודי ביותר בין שמיעה לראייה הוא רמת הקישור בין נושא הראייה לרואה, ולחילופין לשומע. הרואה קולט את כל הנראה לפניו, ומעבד את תמונתו. לעומתו, השומע אינו קולט את המדבר אליו, אלא רק את היוצא מפיו, הרשמים אותם הלה משדר לאויר העולם. אין כאן תחושה העוסקת בגופו של מוציא הקולות, אלא רק בתוצרת הבאה מכחו. כן הדברים לגבי רמות הקליטה הרוחניות. ישנן מדרגות שלא ניתן לקלוט את מלוא עצמתן, אלא רק את היוצא מהן, תולדותיהן. הראייה, מצד היכולת החושית הטמונה בה, היא גדולה מהשמיעה. היא ישירה יותר. ולכן היא אף נעלה יותר. לעומתה, השמיעה אינה מעבירה את מלוא הרשמים וכל סביבתם, אבל היא מצליחה לפנות למדרגות גבוהות יותר מן הראייה, וזהו יתרונה כמבואר. אם כן, שני חושים אלה, הראייה והשמיעה, ניצבים כל אחד ויתרונו בצדו. אולם, מאחר שעיסוקנו כאן אינו בקליטת המשדר והמקורין (מאחר שהשגה זו ברור שאינה שייכת לאדם, הנבואה הבאה מאת האלוה-ה היא הנקלטת, ובוודאי שלא הא-להות עצמה), אלא בהבנת הרשמים עצמם, השמיעה היא החוש שבו יש לדון ואותו יש לפתח. כמובן, ששמיעה כאן אין משמעה השמיעה הפיסית גרידא, אלא צורת קליטה רוחנית הפועלת באופן דומה, ובאה לידי ביטוי בעולמנו בשמיעה²⁹.

29. לסקירה מקפת על מעלתן וחסרונותיהן של השמיעה והראייה, והמשמעות של הבדלים אלה לנושאים דיין ראה 'קול הנבואה', ספר הראשון (מבין שני חלקי הספר שלפנינו), מאמרים ב-D. כמו כן עיין דברי הגרשיי ז"ל וצ"ל ב'שבחי קול הנבואה' שבסוף קול הנבואה, עמ' יח והלאה. לא ניכנס כאן לכלל מקורותיו של הרב הנזיר בסוגיה ארוכה ומעמיקה זו, אולם כאן מקום להוסיף מספר מקורות המייחסים את פעולת האדם העליונה לשמיעה:

כפי שביארנו לעיל, מטרתו של הנזיר בקטעים אלו, וכן בכלל גישתו, היא לחדש את הנבואה כבימי קדם. אולם, הנבואה דורשת צורות חשיבה ודרך חיים שונים מאלו שאנו מכירים. הנבואה אינה תהליך עיבוד נתונים והשכלה רגילים, אלא היא ביטוי של קליטת רשמים א-להיים, הנובעים מתוכי פנימיותו של האדם. רשמים אלו אינם ניתנים להתפרש באופן שכלי פשוט, אלא הם דורשים מן האדם יכולת קבלה והאזנה עליונות - יכולת להסיר מעכבים לשם קליטת השפע באופן שוטף וחלק. למנוע הפרעות ולייצר כלי קיבול לשפע העליון, ולאזן דווקא לנסות לבנות את השכל האנושי מלמטה³⁰. בניית הכלים מתבטאת במונחי **הצפייה והראייה**, ואילו קבלת השפע עצמו באה לידי ביטוי **בשמיעה**.

למעשה, בזאת יובן, באופן כללי ביותר³¹, המהלך אותו מתאר הנזיר. חשיבותה של **הצפייה** לישועה, הראייה וההסתכלות הפנימית, אינה תלויה בצפייה עצמה, אלא בעיקר בכך שהיא מהווה נדבך יסוד בדרך **לשמיעת** הישועה, לקליטת הרשמים **והבנתם**, הדבקות העליונה שאמורה לחפות על מגבלות השכל האנושי, ע"י כך שהיא אינה ניזונה מהשכל כלל, אלא

ספר 'האמונה והבטחון' לתלמידי הרמב"ן פרק י"ח (בתוך 'כתבי הרמב"ן' חלק ב, עמ' תט, מהד' הרב שעוועל - מקור זה אינו מופיע בקול הנבואה, ולא מצאנו שהרב הנזיר מצטט): "ראה ראיתי את עני עמי וגו' - יש בפסוק זה שני ענינים שהם זה למעלה מזה. הראשונה ראייה. **למעלה ממנה שמיעה**. רצוני לומר כי **כח השמיעה זך ודק יותר מכח הראייה**. למעלה משתיהן ידיעה. שאין השלמת הראייה או השמיעה אלא בידיעה. לפי שאם יראה אדם דבר או ישמע קול ולא ידע מהו, כאלו לא ראה ולא שמע אותו הקול...".

ספר 'שערי אורה' לר' יוסף גייקטילא, שער י (מופיע בהקדמה לקול הנבואה, עמ' 9, באופן חלקי): "דע, כי בהיות ספירת הכתר נסתרת ונעלמת אין מי שיוכל להתבונן בה דבר כי אם על יד שמיעת האזן ולא על ידי ידיעה, כדמיון מה שאמר (איוב כח) אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה א-להים הבין דרכה והוא ידע את מקומה...".

30. דוגמה מרתקת למדרגה מעין זו ניתן למצוא בדבריו של שבתאי דניאל, 'קולך ערב ומראך נאוה', שבחי קול הנבואה עמ' לד-מ. במיוחד הדברים אמורים ביחס לתיאורו את האדמו"ר האמצעי של חב"ד: "הרבי ר' דובר מלובאוויץ, הוא האדמו"ר האמצעי, בזמן התפילה היה רגיל להעביר ידו על השטריימל ולומר בלחש: שא, שא, הס, הס, היינו להאיט נביעת מעיינותיו הפנימיים, מעינות חב"ד, בהאזינו לרחש הנביעה בתוך-תוכו...".

הרב עצמו מתייחס בקטע אישי למדרגה זו, באורות הקודש ב, עמ' שלד, בפסקה אותה כינה הנזיר 'ההקשבה העליונה' (ההדגשות הן משל הרב הנזיר):

"**הגלים העליונים** פועלים על נשמתנו בלא הרף, תנועות הרוח הפנימיות שלנו הרי הן תוצאות מאותן ההמיות **שהכנור הנשמתי שלנו הומה**, מתוך הקשבותיו שהוא **מקשיב את הד קול האצילות העליונה**.

אף על פי שלא נדע עד מה, ואין בידינו לא לפרט, וקל וחומר לסכם, ולא להקציב את הענינים, שההמולה העליונה עסוקה בהם, בכל זאת הננו **מקשיבים הקשבה כללית, קול דברים אנו שומעים**.

אף על פי שאיננו מאזינים חתוכי אותיות, ופירודי מלים, כל עמלנו התורני והמדעי הוא רק לברר מאותו **הקול העליון, שהולם תמיד באזנו הפנימית**, כמה שאפשר, ברורי דברים, למען נוכל להציגם לפנינו ולפני זולתנו, בצורה המביאה לידי מעשה, ולידי עיון מסודר ומעורך כראוי."

בשביל לרדת לעומקו של ההסבר יש צורך להכנס לפרשנות הקבלית של הדברים, ולא עלינו המלאכה לגמור. אמנם, ראוי להפנות לביאורו של הרב הנזיר לעץ חיים, 'אור הרזים', בתוך 'נשמה של שבת' עמ' 198-204 (וכן יצא לאור בנפרד ע"י הוצאת נזר דוד, אב, תשנ"ט), שם מרבה הנזיר לעסוק ברבדים הפנימיים של השמיעה והראייה כדרכי קליטה עליונות של הנחתה ה' בעולמות.

מושפעת מכוחות עליונים ועמוקים יותר (מדרגה זו מכונה ע"י הנזיר 'בינה עליונה'³², ומכאן היחס המיוחד שהנזיר מעניק לבינה, על משמעויותיה הקבליות העמוקות, ואכמ"ל). האדם בונה בכוחות עצמו את הכלים לקבל השפע הא-להי, בנייה שמתורגמת למונחי הצפייה האנושיים, פעילות אנושית. מטרת בניין זה היא לזכות למילוי הכלים האנושיים בתכנים א-להיים, ירידת השפע, שאי אפשר לקלוט אותו באופן ישיר ומלא, אלא להתרשם ממנו, להיפעל, ולקבל את הדברים במלוא עצמתם. קבלה זו מבוטאת במונחי השמיעה וההאזנה.

שורש ההבדל בין דברי הרב קוק לדברי הנזיר

אמנם, יש לעיין בבעיה נוספת. מהו ההבדל העקרוני בין דברי הרב קוק המובאים כאן לבין דבריו של הרב הנזיר? מדוע רק הנזיר הכניס בתוך דבריו את הגורם הנבואי, ואילו הרב עצמו לא התייחס אליו בכל הקטעים הללו? אם נעיין במודל אותו הצגנו בדברי הרב נגלה כי, למעשה, לא אמור להיות הבדל כלל בינו לבין דברי הנזיר. גם הרב יודה כי השלב הבא של הגאולה יבוא לידי ביטוי בנבואה. לאחר גאולת ישראל הפיסית והחזרת שלטון הקודש על החול, תיארנו ברב מהלך של התעלות גדולי האומה למדרגה של השראה א-להית שתסייע בעד השבת השכינה לעם, בסיוע עם העיסוק הכללי ברזים. הנזיר כותב במבוא לאורות הקודש (עמ' 21):

מוצא חכמת הקודש של הרב היא כללות נשמות ישראל, ומגמתה גאולת כנסת ישראל, ותחית קדשה.
וכן היה דבר הרב, בהבדל דרכו מהחסידות החדשה, הקרובה לו: "אני בונה האומה"...

ובמאמר שלאחריו, עמ' 38:

הרב זצ"ל כל חייו היו בשביל הכלל. וכן תורתו, מוצאה ומגמתה הכלל. חכמת הקודש מוצאה כללות נשמות ישראל, ומגמתה גאולת ישראל, וגאולת האדם והעולם. וזו המגמה העליונה, המגמה המשיחית, הכוללת...

הנזיר מעיר כאן על נקודה מהותית בהבנת ההבדלים בינו לבין דברי הרב. הרב פונה לרבדים הלאומיים של הגאולה. אמנם, גם הרב דיבר על הישגים הבאים לאחר מאמצים של אנשים פרטיים, המרכיבים את האומה, אך כאמור, הוא התמקד בישועת האומה, ובכח שהיא נותנת לבחירה.

31. עיין בהערה הקודמת. עוד עיין ב'מנגינת התיקונים', בתוך 'בשמן רענן', ספר הזכרון לרב שלום נתן רענן קוק זצ"ל שצוטט לעיל, שם הנזיר מקיף את נושא הבינה ומגוון רחב של קישורים אליה באופן נרחב יותר, ובצמוד ללשון תיקוני הזהר.

הנזיר שילב בין ביאורו של הרב לבין תפיסת מדרגות הישועה כמשקפות את מהלכיו האישיים של האדם³³, ומיקד את צפיית הישועה בישועת האדם הפרטי, הנבואה, תכלית המעלות האנושיות, המתאפשרת רק לאחר תיקון כל המצבים הלאומיים של עם ישראל. אדם ואומה, פרט וכלל, משתלבים כולם להחייאת רוח הנבואה ושלמות האדם מישראל במעלתו העליונה ביותר, ובמעלתו של עם ישראל, שבניו מנהיגים אותו בעזרת ההשראה העליונה והרוח השופעת ממרום. אולם, הרב נמנע בכל המקומות הללו להתייחס לתיאור של נבואה (למרות תיאורי רוח הקודש וכדו'). הרב נעצר בתיאור של השראת השכינה בעם ישראל בזכות אותם יחידים ולא הוסיף.

לעומתו, הנזיר תיאר מצב בו קמים מתוך עם ישראל נביאים ממש, המחדשים ימים כקדם, וזוכים להשראה נבואית עליונה יותר, שמאפשרת להם לקלוט רשמים כלשהם ולהשליכם אל ה', כביכול.

כאמור, המודל המרכזי מוסכם על שניהם. אולם, ההבדל בא לידי ביטוי במדרגת היחידים. הרב קרא ליחידים **לעסוק** בתחומי התורה שזנחו, תחומי הישועה והגאולה, הנבואה ורוח הקודש. וזאת מאחר שהרב הוא בונה האומה, הוא השואף להביאה לידי תקינותה השלמה, למצבה האידיאלי כאומה שבתוכה שורה השכינה בארץ ישראל, ע"י מימוש חוקי התורה ומשפטיה.

לעומתו, הנזיר התמקד פחות ב**בניין** האומה, ויותר ב**תוצאות** של בניין האומה - אפשרות חידוש הנבואה. הנזיר, בניגוד לרב קוק, זכה לראות הן בקום המדינה והן בניסי מלחמת ששת הימים. הישועה היתה בעיניו גלויה ומוחשית הרבה יותר מאשר בעיני הרב, שנאלץ לראותה רק בעיני רוחו. הנזיר ראה מדינה בתיקונה (וקלקלותיה, כמנהגה של כל מדינה ומדינה, ואף זו של מלכות דוד ושלמה), וניהול חיים חדש של עם ישראל עצמאי יותר ובריא יותר. לכן, ראה הנזיר מקום להמשיך בשלב הבא של המהלך הגאולי, חידוש הנבואה בפועל, לאחר הכשרת התנאים המתאימים המובילים לה. וכך הם דבריו בהקדמתו לקול הנבואה (ההדגשות במקור, הקו התחתון הוא תוספת שלנו):

חשיבות השיטה וערכה (שיטת ההגיון השמעי העברי, האמור להוביל להכשרת המוחות לקבל את רוח הנבואה - צ"ה), הנני מכיר בעומק ההגיון שבנפשי. אמנם, זחלתי ואירא מחוות דעי, יראתי פן לא איטיב להביע את מהות השיטה ורוממותה. אמרתי אחכה, עד כי ירבו הימים ותרבה הדעת, ויהיו הדברים ברורים ומובחנים, כמבחן האמת, לפי דברי ראש הפילוסופיאה החדשה האידיאלית, המכוונים לדברי חז"ל במס' סנהדרין ז, א. והנה עברו כבר ימים רבים, קרוב ליובל שנים והגיע הזמן לערוך הכתבים לצרפם ולהשלימם. ביחוד בתקופתנו, תקופת התחיה המדינית, המלווה בתחיה רוחנית, תחית הקודש בארץ הקודש. כדברי מרן הרב זצ"ל.
לעת כזאת, שתחית האומה מתעוררת והיא בכל יום יוצאת מן הכח אל הפועל, בגוונים שונים - הגיע הזמן להתקרב כל חושב מחשבות, כל הוגה, כל

33. וכן הוא בדברי המהר"ל שהוזכרו לעיל.

מליץ, וכל אשר רוח ה' נוססת בו לתשוקת הופעת רוח הקודש, הבא ושוטף
 על ידי מעמק הגיון **ברזי תורה**.
 אל מעין הנבואה הננו נקראים ---
 מרוחו של משיח זורמים ונושבים רוחות,
 והנה באים עדינו.
 הננו מתקוממים, מתנערים,
 ומבקשים חיים חדשים,
 חידוש ימים כקדם. (סופס של הדברים לקוח מדברי הרב ב'אורות', עמ' צה)

מקור המשפט האחרון לפני הקטע השירי מאורות ("הגיע הזמן... ברזי תורה") הוא מאורות
 הקודש א, חכמת הקודש, פיסקה קלז, פיסקה אחת לפני האחרונה³⁴. לפנינו תיאור מפי הרב
 עצמו, על הכשרת העת לשוב ולהתקרב לנושאים הללו – הופעת רוח הקודש ע"י עיסוק ברזי
 תורה.

אמנם, כאשר הנזיר שיבץ קטע זה בחכמת הקודש, הוא שם אותו, כאמור, דווקא בסופו,
 כמציין את סיומה ותכליתה של המגמה שהורחבה באותם קל"ח פתחים של הרב, וכמקדים
 את הקטע שלאחריו, המתאר מעין חוייה נבואית, כך משמע מהדברים, של הרב עצמו³⁵.
 העובדה שהנזיר בוחר לשבץ ציטוט זה דווקא **בהקדמתו** לספרו אומרת דרשני. כך,
 כמדומני, תפס הנזיר את תפקידו של הרב, הכללי והלאומי.
 בדברים אלו מבטא הרב הנזיר במפורש כי הדור כבר כשר, לדעתו, לחידוש מהלכי הנבואה
 ולתחייתה בארץ ישראל.

אצל הרב עדיין איננו מוצאים הדים לגישה כזאת. הוא נוטל על עצמו לנסות ולשקם את
 חורבות האומה מהגלות, להבריא ולרפא את עם ישראל ממומי הגולה שדבקו בו. אין אצלו
 מקום לדיבור על חידוש מייד של שלבי הגאולה הסופיים, אלא רק הכשרת הקרקע לכך.
 הנזיר מתאר את שלבי ההתקדמות של היחידים, אלה שיש בידם היכולות והרצון
 המתאימים, לקראת השגת הנבואה הנכספת. תיאוריו אינם תיאורים כללים לאומיים,
 אלא בעיקר של עיסוק אישי של גדולי ישראל בתחומים הרזיים הללו (כמובן שגם האומה
 יוצאת נשכרת מהשראה נבואית על יחידיה, אולם אין מדובר כאן על תיקון האומה בלבד,
 אלא בעיקר על השגת מדרגה, המאפשרת לאדם להבין בעליונים).

בעוד התשובה הגדולה עליה דיבר הרב היתה לשם **התעוררות** העיסוק בתכני הגאולה, לשם
הכשרת הדור, קורא הנזיר לחידוש מהלכי הגאולה הסופיים, קרי הנבואה, מכיוון
 שהגאולה הושלמה ברובה, ורק החלק העליון שבה, החלק בו המון העם אינו שותף באופן
 ישיר, זקוק לחידוש ופיתוח.

זהו, לעני"ד מקור הפער בין דברי הנזיר לדבריו של הרב זצ"ל. הנזיר ממשיך את הנדבך
 העליון והמוכרח מהתליכים אותם עורר הרב ועליהם דיבר. ברי שגם הרב כיוון לחידוש
 הנבואה, אולם מבחינתו, הדיבור על הנבואה לפני תיקון שלושת היסודות הבסיסיים:
 מקום, זמן ואפשרות השראה על הנפש, אינו במקומו, ומקדים את זמנו. לכן, גם בתארו את

34. הפיסקה האחרונה צוטטה לעיל: "ספיחי נבואות...".

35. עיין ראשית הפיסקה הנ"ל בשמונה קבצים ד, יז.

המדרגה השלישית, הקרובה ביותר לחידוש הנבואה, מדבר הרב רק על השראה של **רוח הקודש**, שמשפיעה במישרין על ניהול חיי החברה וביסוסם בצורה קדושה ומרוממת יותר. עדיין אינו מדבר על **הנבואה** עצמה.

ד. סיכום

במאמר זה ניסינו להתחקות אחר גישתם של הרב קוק והנזיר בהבנת 'צפיית ישועה'. הרב זצ"ל טרח לבאר בכמה אופנים את פשר המונח שטבעו חז"ל - צפיית ישועה. הוא הבהיר שאין מדובר בצפייה פסיבית, המתנה, כליון עיניים ותו לא, אלא פעילות ממשית של האדם הצופה, המוביל את עצמו לקראת הישועה.

היסוד הגדול של הצפייה לישועה צריך להיות, לדבריו, פעילות האדם ושאיתו לצאת ממצב ההווה המקולקל, למצב של ישועה אישית ולאומית. ישועה זו, אין כוונתה גאולה עליונה בלבד, אלא גם, ובעיקר, מימוש של מאמציו ופעולותיו של האדם באתערותא דלתתא, שתוביל בסופה גם לאתערותא דלעילא. אמנם, ללא הסיוע העליון, בכל המישורים, ובמיוחד ברובד השלישי של פרשנות המונח אצלו, לא יזכה האדם לגאולה, אך באותה מידה, הוא לא יזכה לה ללא מאמצים ושאיתו ארציות.

נוסף על פרשנותו של הרב, בא הנזיר ובנה נדבך עליון של שאיפות. תיאורו את צפיית הישועה בא מרובד של הסתכלות אישית יותר, המשלימה את דברי הרב. הוא קורא ויוצא בתביעה חדשה, תביעה שמהותה חידוש הנבואה גופא, השלמת המהלך הגאולי של עם ישראל המתקן בארץ ישראל הפורחת. תפיסה זו נבעה משני גורמים המבדילים בינו לבין הרב.

הרב קוק היה מנהיג האומה, ויש לייחס לו חלק לא קטן מהפרחת השממה הרוחנית, ואף עידוד ניכר להפרחתה הגשמית. הוא ראה בעצמו תפקיד של בונה האומה ומחדשה, ולכן עניינו ומעייניו היו ממוקדים בבניית תשתית מתאימה להחלת מהלכי הגאולה בארץ. גאולה זו תבוא ע"י מאמצים ניכרים של כל אחד מפרטי האומה, ותוביל להשראה כללית, השבת השכינה מגלותה לארצה. אפשרות לניהול חיי שלמות לאומיים.

הנזיר היה אמנם ממשיך דרכו של הרב, אך לא היה משקם האומה ומחדשה. אישיותו היתה פחות כללית ומסתגרת יותר. הוא היה נזיר. כמיהתו הגדולה ביותר, מוקד חייו, היתה השראה נבואית. חויית הנבואה היא אישית. אמנם, מטרת הנביא לייצג את הבורא ית' על פני האדמה, ובכל זאת מסריו אינם רק עצם תופעת הנבואה אלא גם תכניה. הנזיר שאף להתנבא. הרב קוק, לעומתו, היה דמות כללית לגמרי (כדברי הנזיר עצמו).

כמו כן, בניגוד לרב קוק, זכה הנזיר לחזות בפני הגאולה עצמה, חידוש מלכות ישראל ושחרור מוקדי הקדושה בארץ, ערש האומה ומקורותיה. הוא חש בכל מאודו את העת שהבשילה לשם המשך תכניתו של הרב והתקדמותה, אל עבר המטרה הנכספת - הנבואה.

יש שהוא שר את שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל, את מלא הסיפוק הרוחני במילואו.

ויש שהוא שר שירת האומה, יוצא הוא מתוך המעגל של נפשו הפרטית, שאינו מוצא אותה מרוחבת כראוי, ולא מיושבת ישוב אידיאלי, שואף למרומי עז, והוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל, ועמה הוא שר את שירה, מצר בצרותיה, ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה ועל עתידה, וחוקר באהבה ובחכמת לב את תוכן רוחה הפנימי.

ויש אשר עוד תתרחב נפשו עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם, רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד צלמו, **שואף אל תעודתו הכללית ומצפה להשתלמותו העליונה**, וממקור חיים זה הוא שואב את כללות הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו.

ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות, ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה, זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן העולם הבא.

ויש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת, וכולם נותנים את קולותיהם, כולם יחד מנעימים את זמריהם, וזה לתוך זה נותן לשד וחיים, קול ששון וקול שמחה, קול צהלה וקול רנה, קול חדוה וקול קדושה. שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם, כולן יחד מתמזגות בקרבו בכל עת ובכל שעה.

והתמימות הזאת במילואה עולה היא להיות שירת קודש, שירת אל, שירת ישראל, בעוצם עזה ותפארתה, בעוצם אמתה וגדלה, ישראל שיר אל, שיר פשוט, שיר כפול, שיר משולש, שיר מרובע. שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו.

(אורות הקודש ב, עמי תמד-תמה, ההדגשות הן משל כותב המאמר)